

ჰენრი კუპრაშვილი

ხუთი უკვდავი ქართველი

XIX საუკუნის პირველი ნახევარი

სოლომონ ლიონიძე
ალექსანდრე ჭაცონიძე
სოლომონ ძეგელი
სოლომონ დოდაძე
ფილადელფოს წიგნი

თბილისი
2012

ჰენრი კუპრაშვილი

ნუთი უკვდავი ქართველი

XIX საუკუნის პირველი ნახევარი

სოლომონ ლიონიძე, ალექსანდრე ჭავჭავაძე, სოლომონ
ქიქოძე, სოლომონ დოდაძე, ფილალელფოს ყიფნაძე

თბილისი
2012

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, პირველი “დიდი რუსიანობის” დროს, სამშობლოს თავისუფლებისათვის თავშეწირული გმირები: სოლომონ ლიონიძეს, ალექსანდრე ბატონიშვილი, სოლომონ მეორე, სოლომონ დოდაშვილი და ფილადელფოს კიკნაძე იყვნენ უნიჭიერესი და გამორჩეულად განათლებული ადამიანები, რომლებმაც პირად კეთილდღეობას არჩიეს, ჩაბმულიყვნენ უთანასწორო ბრძოლაში რუსი დამპყრობლების წინააღმდეგ. სამწუხაროდ, მათი ღვაწლი არ არის სათანადოდ დაფასებული... ამ მცირე წიგნის მიზანია კიდევ ერთხელ შეახსენოს საზოგადოებას მათი ფასდაუდებელი ღვაწლი.

Henri Kuprashvili
FIVE IMMORTAL GEORGIANS

The first half of 19th century

In the first half of the 19th century, while the first „Didi Rusianoba“ („The Great Russian“), selfless heroes for their motherland’s freedom were: Solomon Lionidze, Aleksandre Batonishvili, Solomon the Second, Solomon Dodashvili and Filadelfos Kiknadze. They were the most talented and educated people, that chose to draw in to the unequal fight against Russian conquerors to their personal wellbeing. Unfortunately, their merit is not estimated... This little book aims to remind their invaluable merit to the society...

© ჰ. კუპრაშვილი, 2012

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2012

თბილისი, 0179, ი. ჭავჭავაძის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-381-3

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი	5
ბრძენკაცი, რომელიც იმპერიამ ვერ დააჩოქა	12
ქართველთა უკანასკნელი გმირი მეფე	16
მოუხელთებელი ქართველი უფლისწული, ანუ იმპერიის თავის ტკივილი.....	24
მხოლოდ ხუთიოდე წელი... ..	40
მამულის სიყვარულის მასწავლებელი გმირი ბერი	52
ლიტერატურა	66

შესავალი

სოლომონ ლიონიძეს, ალექსანდრე ბატონიშვილს, სოლომონ მეორეს, სოლომონ დოდაშვილსა და ფილადელფოს კიკნაძეს საქართველოს ისტორიისათვის ურთულეს პერიოდში მოუწიათ მოღვაწეობა.

რუსეთის იმპერიამ 1801 წელს დაიპყრო ქართლ-კახეთის სამეფო და დაიწყო ამ ახლშემოერთებულ ტერიტორიაზე მყარად დამკვიდრება და დანარჩენი საქართველოსა და მთლიანად კავკასიის დამორჩილების პროცესი. დაპყრობილი ტერიტორიების ათვისების, ინტენსიური კოლონიზაციისა და რუსიფიკაციის ფართო გეგმების რეალიზაციას იგი ახორციელებდა ძარცვისა და ეროვნული ჩაგვრის განსაკუთრებული ძალისმიერ და უხეში მეთოდებით.

უკანონოდ და ძალით დამყარებული რუსული რეჟიმი ქართველებისთვის უცხო და სრულიად მიუღებელი აღმოჩნდა. ეროვნულ ჩაგვრას, მმართველობის ანტიეროვნულ და უხეშ ხასიათს ქართველი მოსახლეობა ვერ შეეგუა. საქართველოში აჯანყებებს პერმანენტული ხასიათი მიეცა: 1801 წლის შეთქმულება და გამოსვლები, 1802 წლის ამბოხი; 1804 წლის მთიანეთის აჯანყება; 1812-1813 წლებში აჯანყება კახეთსა და მთიანეთში; 1819-1820 წლების აჯანყება იმერეთსა და გურიაში, მღელვარება სამეგრელოსა და აფხაზეთში; 1832 წლის შეთქმულება; აფხაზების აჯანყება რუსების წინააღმდეგ 1821 და 1824 წლებში; გურიის აჯანყება 1841 წელს.

რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ ქართველი ხალხის ბრძოლას განაპირობებდა არა რუსებისადმი სიყვარული ან სიძულვილი, არამედ ის, რომ ქართველი ხალხი სხვის სახელმწიფოში, სხვა ხალხის კანონებითა და სხვის ნება-სურვილზე ცხოვრებას ვერ შეეგუა. ეს გასაგებიცაა, რადგან საქართველოს მხოლოდ სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობისა და

თავისუფლების პირობებში ექნებოდა შესაძლებლობა მაქსიმალურად გამოეყენებინა ქართველი ერის სულიერი ენერგია, ინტელექტუალური, ბუნებრივი და პოლიტიკური პოტენციალი და შეექმნა საკუთარი კულტურული თვითმყოფადობის შესატყვისი სოციალური ორგანიზაციისა და პოლიტიკური წყობის შესაბამისი სისტემა. მაშასადამე, დამოუკიდებლობა ეროვნული სტრატეგიული მიზნის მიღწევის აუცილებელი და ყველაზე ოპტიმალური საშუალება გახდა, ამიტომ იქცა მისი მოპოვება უპირველეს ამოცანად. ამ არჩევანის სისწორეს ადასტურებს რუსეთთან ურთიერთობის მთელი ისტორია. მაგალითად, **რუსეთმა თვითნებურად, ცალმხრივად დაარღვია საქართველოსთან (ქართულ სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებთან) დადებული აბსოლუტურად ყველა საერთაშორისო ხელშეკრულება** (1783 წელს დადებული ქართლ-კახეთის სამეფოსთან, 1803 წელს – სამეგრელოს სამთავროსთან, 1804 წელს – იმერეთის სამეფოსთან, 1810 წელს – გურიის, 1810 წელს – აფხაზეთის, 1833 წელს – სვანეთის სამთავროებთან, მოგვიანებით, 1920 წლის – საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკასთან და სხვ.).

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ისტორია მრავალი ბრწყინვალე და დადებითი მომენტითაც არის აღსავსე — საქართველოს ეროვნული გამოთლიანების პროცესი, მიტაცებული ტერიტორიების დაბრუნება, მთელი რიგი სამეურნეო, კულტურული თუ აღმშენებლობითი მონაპოვარი და სხვ., მაინც ყველაფერი ეს ვერანაირად ვერ გადაწონის საქართველოს წინაშე რუსეთის იმპერიის მიერ ჩადენილი ვერაგობის შედეგებს.

ასე რომ რუსეთთან ჩვენს დაპირისპირებას განაპირობებს **რუსეთის სახელმწიფოს მიერ როგორც პოლიტიკური პარტნიორის მხრიდან, ისტორიულად გამოვლენილი არასაიმედოობა და ვერაგობა, მეზობელი ტერიტორიების დაპყრობით გამომჟღავნებული ავადმყოფური გაუ-**

მაძღრობა, დაპყრობილ ტერიტორიებზე მცირერიცხოვანი ხალხების განადგურება და სხვ.

მაგალითი უამრავია. ავიღოთ ამ **გაუმაძღრობის** ამსახველი ფაქტები: მდინარეების მოსკოვისა და ოკას აუზების ტერიტორიების ათვისების შემდეგ, რუსეთმა უკვე XVI საუკუნეში დაიპყრო: კარელია, კომი, ვოლგისპირეთი, ურალისპირეთი... XVII საუკუნეში — ციმბირი, უკრაინა, ბელორუსია... XVIII საუკუნეში — ბალტიის ქვეყნები, პოლონეთი, მოლდავეთი, ყირიმი, შავი ზღვის მთელი ჩრდილოეთი სანაპირო... XIX საუკუნეში — კავკასია, ცენტრალური აზია... XX საუკუნეში — უკრაინა, აზერბაიჯანი, სომხეთი, საქართველო, ცენტრალური აზიის ქვეყნები... კურილიის კუნძულები, კენინგსბერგის ოლქი... XXI საუკუნეში — მოახდინა საქართველოს ორი რეგიონის (აფხაზეთისა და შიდა ქართლის ჩრდილო ნაწილის) ოკუპაცია... რაც შეეხება **მცირერიცხოვანი ხალხების განადგურების ფაქტებს**: მდინარეების ოკასა და მოსკოვის აუზებში მცხოვრები და დღეს გამქრალი ხალხი: მერები, მეშჩერები, მურომები, პეჩორები, ვოდები, ვესები, გოლიადები, აგრეთვე, ჩუდები, კარელები, ციმბირსა და შორეულ აღმოსავლეთში - კერეკები, ნანაელები, ოროჩები, ნგანასანები, სელკუპები, ოროკები, იუგები, კეტები, ულჩები და სხვ., კავკასიაში XIX საუკუნეში მაჰმადიანი ქართველებისა და აფხაზურ-ადიღეური ხალხების თურქეთში მუჰაჯირობისათვის მიზანმიმართული ხელშეწყობა, ჩერქეზების, უბიხების (კავკასიაში არც ერთი უბიხი აღარ ცხოვრობს), აბაზების, ყაბარდოელების, ნოღაელების, ყარაჩაელების... ეთნოწმენდა და გენოციდი, 1944 წელს ჩეჩენ-ინგუშების წინასწარ დაგეგმილი იძულებითი გასახლება და სხვ. ჩვენ თვალწინ მოწყობილი იგივე ჩეჩენი ხალხის სასაკლაო... (რომ არაფერი ვთქვათ სხვა გამოვლინებებზე) [9. 118].

გენოციდის კლასიკური მაგალითია ის, რომ რუსეთის იმპერიის (საბჭოთა იმპერიისაც) ხელისუფლება მცირე ხალხებს **წინასწარგანზრახვით, წინასწარ შემუშავებული გეგმის** მიხედვით ანადგურებდა. მაგალითად, რუსეთის იმპერატორ ნიკოლოზ I-ის ცნობილი სტრატეგიული დირექტივა, რომელიც 1829 წლის 25 სექტემბერს მიწერილ წერილში გენერალ პასკევიჩს დაუსახა: "...кончив... одно славное дело, предстоит вам другое, в моих глазах столь же славное, а в рассуждении прямых польз гораздо важнейшее, – усмирение навсегда горских народов или **истребление** непокорных". [30],

რუსეთის არაცივილიზებული და იმპერიულ-მტაცებლური ქმედებები, მის მიერ თვითნებურად და ცალმხრივად დარღვეული საერთაშორისო ხელშეკრულებები, იურიდიული დოკუმენტები, საერთაშორისო სამართლის ძირითად პრინციპები და ნორმები, ნაკისრი მრავალმხრივი და ორმხრივი ვალდებულებები, საქართველოს ძალიან ძვირად დაუჯდა, რადგანაც, მან ქართული მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრიობა შეინირა, ანუ მოხდა ის, რაც ვერ შეძლო ვერც ერთმა სხვა დამპყრობელმა (რომაელები, ბიზანტიელები, სპარსელები, არაბები, თურქ-სელჩუკები, მონღოლები, თურქები, ირანელები). "დიდი რუსიანობა" ¹ გამოირჩა, როგორც საქართველოსთვის ყველაზე დიდი უბედურების მომტანი. როდესაც მავანი საქართველო-რუსეთის ურთიერთობებში განსაკუთრებულ ყურადღებას მხოლოდ დადებით შედეგებზე ამახვილებს, **არ უნდა დაავიწყდეს, რომ ასეთი აუნაზღაურებელი დანაკარგის (ქართული სახელმწიფოს**

¹ პირველი "დიდი რუსიანობა" მოიცავს 1801-1917 წ.წ., მეორე "დიდი რუსიანობა" – 1921-1991 წ.წ., აგრეთვე, შეიძლება დაემატოს მესამე "დიდი რუსიანობაც", რომლის დასაწყისად უნდა ჩაითვალოს ის პერიოდი, როდესაც აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონებში განლაგდა "სამშვიდობების" საფარქვეშ რუსეთის ფაქტობრივად საოკუპაციო ჯარები ან უნდა ვიგულისხმოთ 2008 წელი.

მოსპობა, მისი მსოფლიოს პოლიტიკური რუკიდან წაშალა) კომპენსირება რუსეთის მხრიდან რაიმე სიკეთის ქმნით (რა შინაარსისა და მასშტაბისაც უნდა იყოს იგი) შეუძლებელია. ამიტომაც, რომ დღესაც რუსეთ-საქართველოს დაპირისპირებაში სიმართლე არის უდავოდ ჩვენს მხარეს.

ამავე დროს, როდესაც საქართველოში, XIX საუკუნის პირველი ნახევრის შეიარაღებულ აჯანყებებსა და გამოსვლებზე, **დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის ხასიათსა და მამოძრავებელ ძალებზე**ა ლაპარაკი, უნდა ხაზგასმით აღინიშნოს, რომ მიუხედავად რუსეთის მიერ ჩადენილ დანაშაულობებისა და თვითნებობისა, ქართველი საზოგადოების წარმომადგენლები, საქართველოს ეროვნულ განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურნი ხელში იარაღის აღებადმდე ცდილობდნენ, სამართლებრივ ენაზე ესაუბრათ რუსეთის ხელისუფლებასთან, მოითხოვდნენ, შეესრულებინა რუსეთს საერთაშორისო ხელშეკრულებით აღებული ვალდებულებები. მაგრამ, როდესაც რწმუნდებოდნენ, რომ ოკუპანტებთან სამართლის ენაზე ლაპარაკს აზრი არ ჰქონდა, მხოლოდ ამის შემდეგ მიმართავდნენ ძალისმიერ მეთოდებს. ამას მოწმობს შემორჩენილი უამრავი დოკუმენტური მასალა.

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი ბრძოლის მამოძრავებელ ძალებში ძირითადად ორი ფრთა გამოიყოფა:

პირველი, ე.წ. ტრაქტატისტები (საერთაშორისო სამართლის დარღვევის მოწინააღმდეგეები). იგი მოიცავს რუსეთის მიერ 1783 წლის ხელშეკრულების დარღვევითა და საქართველოს დაპყრობით უკმაყოფილო ქართველი საზოგადოების მნიშვნელოვან ნაწილს: თავადაზნაურობის, გლეხობისა და ქალაქის მოსახლეობის გარკვეულ ნაწილს. მათი მიზანია ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა და რუსეთთან ურთიერთობა ე.წ. გეორგიევსკის ტრაქტატის, ანუ ამ საერთაშორისო სამართლის დოკუმენტის საფუძველზე.

მეორე - შეურიგებელი რადიკალები. რუსეთის მონი-
ნაალმდეგეთა ამ ფრთას შეადგენდა სოლომონ ლიონიძე,
ალექსანდრე ბატონიშვილი და მისი თანამგრძნობნი, აგრეთ-
ვე, იულონ, ფარნაოზ, ოქროპირ გიორგის ძე, დიმიტრი იუ-
ლონის ძე და თამარ იულონის ასული ბატონიშვილები, ელი-
ზბარ ერისთავი, ალექსანდრე ორბელიანი, იმერეთის მეფე
სოლომონ მეორე და მისი მომხრეები, ქვეყნიდან იძულებით
გაქცეული თავადაზნაურები, მათ შორის იყო რამდენიმე
ტალღა, მაგალითად, 1800 წლის ივნისში ალექსანდრე ბატო-
ნიშვილთან ერთად წასული თავად-აზნაურობა, 1802 წელს
მათ დაემატა იოსებ ანდრონიკაშვილი 40 თავადთან ერთად,
1803 წელს ირანში გაქცეულ თეიმურაზ ბატონიშვილსაც გა-
ჰყვნენ თავად-აზნაურები და სხვ. ამ ფრთაში უნდა მოვიზი-
როთ ქვეყნის შიგნით ხელსაყრელი მომენტის მომლოდინე
ოპოზიციონერები. მათი საერთო დევიზია ”სადაც თავისუფ-
ლება არ არის, იქ უკვე სიცოცხლე არ არის” [3, გვ. 222].

მეორე ფრთის წარმომადგენლები რუსეთის პოლიტი-
კას უნდობლობას უცხადებენ და ფიქრობდნენ, რომ საქარ-
თველოს დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის ბრძოლის ყო-
ველგვარი საშუალება გამოდგებოდა. ის, რომ ამ მიზნის მიღ-
წევაში ცდილობდნენ გამოეყენებინათ ირანისა და თურქე-
თის მხარდაჭერა, არ ნიშნავდა იმას, რომ საქართველოს სა-
ხელმწიფოს აღდგენას მათ საფარქვეშ აპირებდნენ. ამ თვა-
ლსაზრისით, ყურადსაღებია გენერალ კურნატოვსკის ერთი
გადმოცემა: ახალციხის ფაშა იმ პერიოდში რუსეთის წინააღ-
მდეგ მებრძოლ ქართველ პატრიოტებს ახასიათებდა, რო-
გორც ცბიერ და ვერაგ ადამიანებს, რომლებსაც “ახლა არ
სურთ რუსეთის მორჩილება და თურქებს ერთგულებას
აღუთქვამენ, მაგრამ შემდეგ ძალ-ღონეს არ დაზოგავენ,
რომ ისინიც თავიდან მოიცილონ” [24, გვ. 568].

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში საერთო მტრის წინა-
აღმდეგ ბრძოლაში ტრაქტატისტები და შეურიგებელი რადი-

კალები ადვილად პოულობდნენ საერთო ენას, ორივე დაპირისპირებული იყო ხელისუფლების ერთგულთა დასის წარმომადგენლებთან - **მერუსეთებთან (რუსეთუმეებთან)**. მაგალითად, 1806 წელს სათავადაზნაურო წინამძღოლის ასარჩევად თბილისში შეიკრიბა ქართლ-კახეთის წარჩინებული წოდების წარმომადგენლები. რუსული საოკუპაციო რეჟიმით უკმაყოფილო თავადების ჯგუფს საიდუმლო თათბირი მოუწყვია, რომელიც, ცხადია, რომ რუსეთის პოლიტიკის ერთგულ მომხრე თავადებისგან განცალკევებით მიმდინარეობდა. როდესაც მათ ეს შეუტყვიათ სასტიკად განაწყენებულან და საქმე იქამდე მისულა, რომ შეხლა-შემოხლა კინალამ სისხლისღვრაში გადაზრდილა. როგორც ივანე ჯავახიშვილი წერდა: "მართალია, ეს პარტია (რუსეთუმეების - ჰ. კ.) არ იყო მრავალრიცხოვანი, მაგრამ საშიში იყო პირველი ორისთვის რუსული ჯარის ყოფნის გამო" [28].

საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეები ასე თუ ისე XIX საუკუნის პირველი ნახევრის თითქმის ყველა პროგრესული მოღვაწისა და მოაზროვნის შემოქმედებაში გვხვდება. საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი იდეოლოგიისა და მოძრაობის სათავეებთან დგანან და გამორჩეული ადგილი უჭირავთ სოლომონ ლიონიძეს, ალექსანდრე ბატონიშვილს (ალექსანდრე ერეკლეს ძე ბაგრატიონს), სოლომონ მეორეს, სოლომონ დოდაშვილსა და ფილადელფოს კიკნაძეს. სწორედ მათ უკვდავ სახელებთან არის მეტ-ნაკლებად დაკავშირებული ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იდეოლოგიის ჩამოყალიბება XIX საუკუნის პირველ ნახევარში.

ამ ადამიანების მოღვაწეობამ და პოლიტიკურმა იდეებმა წარუშლელი კვალი დატოვა და უდიდესი გავლენა იქონია შემდგომი თაობების ეროვნულ-განმათავისუფლებელი სულისკვეთებით ჩამოყალიბებაში.

ბრძენპაცი, რომელიც იმპერიამ ვერ დააჩოქა

სოლომონ ლიონიძე (1754-1811) — ქართველი პოლიტიკური მოღვაწე, დიპლომატი, ანალიტიკოსი, შესანიშნავი ორგანიზატორი, მჭევრმეტყველი, რუსეთის აგრესიული პოლიტიკის წინააღმდეგ დაუღალავი მებრძოლი, საქართველოს დამოუკიდებლობის თანმიმდევრული დამცველი. ს. ლიონიძე „იყო კაცი წინად მგრძნობელი, მომავლის ნათლად გამრკვევი და დამნახავი, მომავლის ცხოვრების რუკათა მხატვარი“.

ს. ლიონიძე დაბალი წოდებიდან იყო გამოსული. იგი გაიზარდა თელავში, განათლებაც იქვე მიიღო, კარგად ფლობდა სპარსულ, თურქულ, სომხურ და რუსულ ენებს. კარგად იცნობდა საბერძნეთ-რომის ისტორიას, ლიტერატურას, ფილოსოფოსთა შრომებს, იყო თავის დროისათვის უაღრესად ერუდირებული..

სოლომონ ლიონიძე განახლებისა და მონინავე პოლიტიკურ-კულტურული იდეების მატარებელი დასის აქტიური წევრია, რომლის შემადგენლობაში მასთან ერთად შედიოდნენ გაიოზ რექტორი, დავით რექტორი და სხვები. ს. ლიონიძეს თავი გამოუჩენია არა მარტო განათლებისადმი წყურვი-

ლით, არამედ მხედრული ნიჭითაც. 1779 წელს ერევნის ომში გამოჩენილი გმირობისათვის მას მეფისაგან მიუღია თავადის ტიტული, პატივის სიგელი და “ღერბი ვაჟკაცობისა — ღერკულეს აღჭურვილი ლახტითა და შემოხვეული ლომის ტყავითა და სათავადოთა გვირგვინითა”.

ს. ლიონიძის უშუალო მონაწილეობით მომზადდა, გაფორმდა და ძალაში შევიდა 1783 წლის ხელშეკრულება საქართველოსა და რუსეთს შორის. იგი ხელშეკრულების დადებიდან მალევე რწმუნდება რუსების არასაიმედოებაში. პრორუსული ორიენტაციისადმი იმედის გაცრუების შემდეგ სოლომონ ლიონიძე ანტირუსულ დასთან (სარდალ-სახლთუხუცესი დავით ორბელიანი და სხვ.) ერთად უკვე რუსეთთან კავშირის წინააღმდეგი გამოდის.

ს. ლიონიძის ინიციატივით გაფორმდა “ტრაქტატი ივერიელთა მეფეთა და მთავართაგან დამტკიცებული ქართლისა, კახეთისა, იმერთა, ოდიშისა და გურიისა, აღწერილი სამეფოსა ქალაქსა თფილისს”. ტრაქტატის შექმნის მიზანი იყო საქართველოს დაქსაქსული სამეფო-სამთავროების შეკავშირება-შეერთება, ის უნდა გამხდარიყო მნიშვნელოვანი ნაბიჯი საქართველოს გაერთიანებისკენ.

იგი მთელი ცხოვრება დაუღალავად იღვწოდა დამოუკიდებელი, ერთიანი და ძლიერი საქართველოსათვის, მას ამ იდეისთვის ბოლომდე არ უღალატია და საკუთარი საოჯახო ინტერესებიც კი ანაცვალა. ზ. ჭიჭინაძის თქმით, სოლომონი შემდეგშიც თავდაუზოგავად ცდილობდა სამეფო-სამთავროთა მთლიანობის აღდგენას, მაგრამ უშედეგოდ – “მეცადინებდა შინაკავშირითა გაეუქმებინა გარეკავშირი”, რადგან “ერი დაცული გარეთითა უცხოთა ნათესავთაგან მფარველობითა, არის მარადის დამდაბლებული”.

ერეკლე მეორის გარდაცვალების (1798) შემდეგაც არ შეუწყვეტია ს. ლიონიძეს აქტიური მონაწილეობა ქართლ-კახეთის სახელმწიფო საქმეებსა და პოლიტიკური ცხოვრებაში.

იგი თითქმის ოცი წელი — 1801 წლამდე იყო ქართლ-კახეთის სამეფო კარის მსაჯული — მდივანბეგი (ვიცე-კანცლერი).

მანიფესტის გამოქვეყნებამ სოლომონი სასტიკად აღაშფოთა, რასაც რუს სარდლობასთან მისი კონფლიქტი მოჰყვა. გიორგი XII-ის გარდაცვალებისთანავე გენერალმა ლაზარევმა შეკრიბა თავადები და მათ იმპერატორის სურვილი გააცნო. მისი სიტყვები ორაზროვანი იყო - არაფერს ამბობდა საქართველოს მეფის უფლებებზე, თუმცა ხაზგასმული იყო რუსეთის იმპერატორის უზენაესი უფლება ქართლ-კახეთის მომავლის გადაწყვეტის საქმეში. ს. ლიონიძეს ლაზარევის ეს ცინიკური გამოსვლა იმით შეუწყვეტინებია, რომ ამ შეკრებაზე ხმამაღლა განუცხადებია - გენერალი მეფე დავითს (დავით ბატონიშვილს) მეფობას ულოცავსო. გენერალი განრისხებულა და ს. ლიონიძე დააპატიმრეს, მაგრამ მან მოახერხა გათავისუფლება დავითის შუამდგომლობის საფუძველზე და იმერეთის სამეფოს შეაფარა თავი.

1802 წლიდან ს. ლიონიძე იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის კარზე აგრძელებს დიპლომატიურ მოღვაწეობას. სოლომონ მეფე არაფერს წყვეტდა ლიონიძესთან თათბირის გარეშე. 1803 წელს იმერეთის მეფე მას დიპლომატიური მისიით მიავლენს ალექსანდრე პირველთან.

პეტერბურგიდან დაბრუნების შემდეგ იგი გვერდიდან არ მოსცილებია სოლომონ მეორეს რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ ომში. მას დიდი გავლენა ჰქონდა იმერეთის მეფეზე, უაღრესად ავტორიტეტულ და გამოცდილ დიპლომატად თვლიდნენ სოლომონ ლიონიძეს თვით რუსი მოხელეებიც. ამიტომაც იყო, რომ რუსი მთავარსარდლიდან დაწყებული, სამხედრო და სამოქალაქო მოხელეები ცდილობდნენ (დაბეზღებით, ცილისწამებით, მოქრთამვით) მეფისათვის, როგორმე ჩამოეცილებინათ უაღრესად ნიჭიერი და შორსმჭვრეტელი დიპლომატი, რომელიც ზუსტად ერკვეოდა როგორც საერთაშორისო, ასევე საშინაო ასპარეზზე შექ-

მნილ სიტუაციაში. რუსული სპეცსამსახურები ბევრს ეცადნენ ჩამოეგდოთ განხეთქილება მათ შორის ან მოესყიდათ სოლომონ ლიონიძე ფულითა და დიდძალი საჩუქრებით, მაგრამ უშედეგოდ [14, გვ. 393]. ცნობილია ის ფაქტიც, რომ რუსეთის სახელმწიფო კანცლერი სწერდა გენერალ პავლე ციციანოვს პეტერბურგიდან, რომ სოლომონ ლიონიძე თბილისში დაეკავებინათ და არ გაეშვათ მანამ, სანამ იმერეთის დაპყრობა არ დასრულდებოდა.

რუსეთის იმპერიასთან უთანასწორო ომში იმერეთის სამეფოს დამარცხების შემდეგ, ს. ლიონიძე 1810 წელს ახალციხეში გაჰყვა ქართველთა უკანასკნელ მეფეს, სადაც 1811 წ. დასრულდა მისი ტრაგიკული და დრამატიზმით აღსავსე ცხოვრება. სოლომონ ლიონიძეს, ისევე როგორც მეფე სოლომონ მეორეს, თავისუფლება და დამოუკიდებლობა არასოდეს დაუთმია, რუს დამპყრობელთა მონურ სამსახურს მან ბრძოლის ველზე დამარცხება ამჯობინა.

ქართულთა უკანასკნელი გმირი მუზე

*"სკვითთ წაგვართვეს მთლად ქვეყანა, არც კი მოგვცეს კაცი ერთი;
ქართლ-კახეთსა არ დაჰსჯერდნენ, ზედ დაიდვეს იმერეთი..."*
იოანე ბატონიშვილი

ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმება მხოლოდ შესავალი იყო საქართველოს ტრაგედიის დასაწყისისა. რუსეთის ხელისუფლებას მთელი საქართველოს დაპყრობა ჰქონდა განზრახული. სტრატეგიული თბილისის ხელში ჩაგდებისა და აქ დასაყრდენი ბაზის გაჩენის შემდეგ, რუსეთმა თანმიმდევრულად დაიწყო დანარჩენი სახელმწიფოებრივი ერთეულების მოსპობა. უკვე 1802 წელს საქართველოს მთავარსარდალსა და ასტრახანის გენერალ-გუბერნატორს, გენერალ პავლე ციციანოვს (1754-1806) დაევალა ყველა ღონე ეხმარა დანარჩენი საქართველოს სამეფო-სამთავროების რუსეთთან მიერთებისათვის. გრაფი თ. როსტოპჩინი პ. ციციანოვს სწერდა: «შენ თუ წარმატებას მიაღწევ... იმერეთის შემოყვანაში, ამით არსებით და მნიშვნელოვან სარგებლობას მოუტან... რუსეთს, ეს გზა შეიძლება უფრო საიმედოც კი იქნეს, ვიდრე თავრიდაზე (ყირიმზე) გაკვალული გზა ცარგრადისაკენ» (კონსტანტინოპოლისაკენ –პ.კ.) [21].

ქართველთა უკანასკნელი სამეფოს ხელმწიფე სოლომონ II (1772-1815), იგივე დავით არჩილის ძე ბაგრატიონი, იყო სოლომონ I-ის ძმისწული და ერეკლე II-ის შვილიშვილი ქალიშვილის ხაზით. უძეოდ დარჩენილმა სოლომონ I-მა, ერეკლე II-სთან შეთანხმებით, ჯერ კიდევ არასრულწლოვანი არჩილი თავის მემკვიდრედ დაასახელა. ტახტის მოცილისა და მის მომხრეთა დამარცხების შემდეგ დავით არჩილის ძემ ტახტზე ასვლისას თავისი სახელოვანი ბიძის, სოლომონის

სახელი დაირქვა და ამით მის მიერ დაწყებული საქმეებისადმი ერთგულება გამოხატა.

სოლომონ II-ის ქართული ინტერესებისადმი ერთგულების დასტურია მის მიერ გაკეთებული არჩევანი. პირველად, როდესაც თბილისში ერეკლეს კარზე გაიმართა დარბაზის სხდომა, რომელზედაც იხილებოდა იმერეთის სამეფოსა და ქართლ-კახეთის გაერთიანების საკითხი, რომელიც ერეკლე II-ის საბოლოო გადაწყვეტილებით, ნაადრევად იქნა მიჩნეული. მეორედ, როდესაც საქართველოს სამეფო-სამთავროებს შორის სამხედრო-პოლიტიკური შინაარსის ხელშეკრულება გაფორმდა. ინიციატორი ამგვარი დოკუმენტის შექმნისა იყო სოლომონ ლიონიძე. დოკუმენტის ხელმოწერნი აღიარებდნენ ერეკლე II-ის უპირატეს როლს ამ თავისებურ გაერთიანებაში [34]. ორივე შემთხვევაში არჩევანი სოლომონ მეორემ ქართველთა ერთიანობის, ქართველთა საერთო ინტერესების სასარგებლოდ გააკეთა, ისევე როგორც ძვ. წელთაღრიცხვის III საუკუნეში მოიმოქმედა ქუჯი ერისთავმა, როდესაც პირველობაზე უარი თქვა და აღიარა ფარნავაზის უზენაესობა.

XVIII-XIX სს მიჯნაზე იმერეთი საქართველოს სამეფო-სამთავროთა შორის ყველაზე ძლიერ სახელმწიფოებრივ ერთეულს წარმოადგენდა [1, გვ. 41]. რუსეთის მიერ საერთაშორისო ხელშეკრულების ვერაგულად დარღვევამ და ქართლ-კახეთის სამეფოს ანექსიამ იმერეთის მეფე სოლომონ II აღაშფოთა. იგი დაჟინებით ცდილობდა მიეღწია ქართლ-კახეთის სამეფოს აღდგენისათვის, არაერთხელ მიმართა რუსეთის იმპერატორს იულონ ერეკლეს ძის (1760-1816) ქართლ-კახეთის მეფედ დამტკიცების შესახებ. მაგალითად, 1801 წლის ივლისში იმერეთის მეფის დესპანებმა სოლომონ ლიონიძემ და როსტომ ნიჟარაძემ აცნობეს რუსებს, რომ სოლომონ II მზადაა შევიდეს რუსეთის მფარველობაში, იმ პირობით, თუ ქართლ-კახეთის მეფედ იულონი იქნებოდა დამტკი-

ცებული. მეფე კარგად ხედავდა, რომ კავკასიის ქედს გადმო-
ბიჯებული რუსეთი მიღწეულს არ დასჯერდებოდა, მან
პლაცდარმი შეიქმნა მთელი ამიერკავკასიის დასაპყრობად.

ასეთ სიტუაციაში დამღუპველი იყო ქართული სამე-
ფო-სამთავროების დაქსაქსულობა და ურთიერთდაპირისპი-
რება, რადგან რუსეთი ყოველ მათგანს სათითაოდ უღებდა
ბოლოს. საჭირო იყო გა-
ერთიანებული ძალებით
დახვედროდნენ მოახ-
ლოებულ საფრთხეს. სო-
ლომონ II ცდილობდა
რუსეთთან ურთიერთო-
ბაში მთელი დასავლეთ
საქართველოს სახელით
გამოსულიყო... ქართუ-
ლი სამთავროები შემო-
ემტკიცებინა, სამეფო
გაეძლირებინა, საზღვ-
რები განემტკიცებინა.
გურიის მთავარი კი აღი-
არებდა მის უზენაესო-
ბას, მაგრამ სამეგრელოს
მთავარი დიდ წინააღ-
მდეგობას უწევდა.

უკანასკნელი ქართველი მეფე - სოლომონ II

რუსეთის მთავრობამ 1803 წლის დეკემბერში სამფარ-
ველო ხელშეკრულება დაუდო სამეგრელოს მთავარს გრი-
გოლ დადიანს, რითაც იგი იმერეთის სამეფოს წინააღმდეგ
წააქეზა. რუსეთი ყველა ხერხს მიმართავდა, რათა ალექსანდრე
დასავლეთ საქართველოს გაერთიანების ტენდენცია. იგი
ცდილობდა მფარველობის “სატყუარა” სოლომონ მეფისათ-
ვის თავს მოეხვია, მაგრამ რაკი იმერეთის მეფეს აღარ სჯე-
როდა რუსების, ცდილობდა თავი აერიდებინა. “ტკბილი სიტ-

ყვებით” რომ ვერ დაიყოლიეს სოლომონ მეფე, მთავარმართებელი სხვა გზას დაადგა. მან მეფის კარისკაცების, საერო და სასულიერო პირების მოქრთამვა დაიწყო, ამავე დროს სამხედრო ძალის გამოყენების მუქარასაც არ მოერიდა. იმერეთის მეფე ხედავდა, რომ “ძალა აღმართს ხნავდა”, ამიტომ “ძალით ჩათრევას ჩაყოლა ამჯობინა” და შეეცადა საშინაო დამოუკიდებლობა მაინც მიეღო. მაგრამ რუსეთი მისგან მხოლოდ უსიტყვო მორჩილებას მოითხოვდა.

რადგან მან ქართლ-კახეთის სამეფოს მაგალითიდან კარგად იცოდა, რომ რუსეთისათვის საერთაშორისო ხელშეკრულების დარღვევა დიდ სიძნელეს არ წარმოადგენდა, ცდილობდა, იმერეთ-რუსეთის ხელშეკრულების შესახებ რაც შეიძლებოდა მეტ სახელმწიფოს გაეგო, რაც შეიძლებოდა მეტი მოწმე ჰყოლოდა, მისთვის საერთაშორისო რეზონანსი მიეცა.

“სოლომონ მეფე დიდი მოხერხებით ცდილობდა დაეცვა თავისი სამეფო საშიშროებისაგან, რომელიც მას კარზე მოსდგომოდა. მეფის პირველი სათხოვარი იყო, რათა რუსეთის ხელმწიფეს ყველა ქვეყნისთვის ეცნობებინა იმერეთის მეფის და მისი ქვეყნის თავის სამფლობელოში მიღება. ”ამ ხერხით სოლომონი, თითქოს და სიხარულით ცას ნაწევი, ვითომ მსოფლიოს იმერეთის გაბედნიერებას ატყობინებდა, ნამდვილად კი ამით ის თავის წამხდარი საქმის შველას აპირებდა. სხვა ქვეყნებს, მსოფლიო პოლიტიკურ აზრს, რომელსაც რუსეთის მთავრობა ოფიციალურად დიდ ანგარიშს უწევდა, იმერეთის მეფე მოწმედ იხმობდა სხვა ქვეყნების მთავრობებს რუსეთთან ურთიერთობაში, რომელიც პირმტკიცეობას იჩემებდა, მაგრამ მისი ნდობის საფუძველი იმერეთის მეფეს არ ჰქონდა”.

1804 წელს საქართველოს მთავარსარდალი გენერალი პავლე ციციანოვი (1754-1806) ჯარით შეიჭრა იმერეთში და სოლომონ II აიძულა, რუსეთის იმპერიის ქვეშევრდომობა მი-

ელო [7, გვ. 34-35]. სოლომონ II იძულებულით თანხმდება ციციანოვის მიერ ნაკარნახევ სამფარველო პირობებს. 1804 წლის 25 აპრილს დადებული ელაზნაურის ტრაქტატის საფუძველზე სოლომონ II ყველაფერში უნდა დამორჩილებოდა რუსეთის ხელმწიფეს და მთავარმართებელს. ამ ტრაქტატის მიხედვით რუსეთის მფარველობა ვრცელდებოდა გურიის სამთავროზეც. იმერეთის სამეფოში მუდმივად უნდა მდგარიყო რუსეთის ჯარის ნაწილები.

რუს გენერლებს ტრაქტატი არაფრად მიაჩნდათ და დაიწყეს სოლომონ II-ის საქმეებში უხეშად ჩარევა. სოლომონ მეფისათვის ცხადი ხდებოდა, რომ რუსეთი ტრაქტატის პირობების შესრულებას არ აპირებდა და განზრახული ჰქონდა იმერეთის სამეფოს გაუქმება. თანდათან უფრო გამწვავდა იმერეთის მეფის ურთიერთობა რუსეთის ხელისუფლებასთან. 1810 წელს რუსებმა მოტყუებით შეძლეს მეფის დატყვევება. 28 მარტს იგი ვითომ მოსალაპარაკებლად, ვარიანში ტორმასოვს შეხვდა, სადაც სოლომონი დააპატიმრეს და თბილისში გაგზავნეს. აქედან კი პეტერბურგში უპირებდნენ გადაგზავნას. 11 მაისს ერთგული მსახურის ტანსაცმელში გადაცმულმა მეფემ ტყვეობას თავი დააღწია. იქვე დატოვა წმინდა ალექსანდრე ნეველის ორდენი, რომელიც რუსეთისაგან 1804 წელს მიიღო. გაპარვისას მას თან ახლდნენ ქაიხოსრო, როსტომ და სიმონ წერეთლები, გრიგოლ და დავით ერისთავები, ბერი ლორთქიფანიძე, აზნაური გაბაშვილი და სხვები – სულ 25 კაცამდე. მან გეზი ახალციხისკენ აიღო, სადაც მას სოლომონ ლიონიძე და მალხაზ ანდრონიკაშვილი ელოდნენ. სოლომონ მეფე ახალციხიდან შეუდგა აჯანყების ორგანიზებას.

რუსეთის ხელისუფლების მხრიდან ხელშეკრულების დარღვევის და რუსული მმართველობის ძალით დანერგვის ცდების შედეგად, იმერეთის სამეფოში 1810 წლის მაისში რუსეთის წინააღმდეგ დაიწყო საომარი მოქმედებები, რო-

მელსაც სათავეში სოლომონ II ჩაუდგა. იმერეთის მოსახლეობა უკანასკნელი ქართული სახელმწიფოს გადარჩენისათვის საბრძოლველად დაირაზმა, ამ პატარა სახელმწიფოდან მეფის დროშის ქვეშ 10 ათასზე მეტი მეზრდოლი გაერთიანდა. თავდაპირველად იმერლებმა დიდ წარმატებებს მიაღწიეს, შექმნილ კრიტიკულ სიტუაციაში, რუსეთი პრობლემის გადასაჭრელად გამოსავლის ძიებაში საქართველოს მთავარმართებელი ალექსანდრე გორმასოვი (1809–1811) იმერეთში რუსების ჯარის მეთაურსა და იმერეთის დროებით მმართველად დანიშნულ თეოდორე სიმონოვიჩს (1810-1815) ავალებს მოისყიდონ მკვლელი და როგორმე თავიდან მოიცილონ სოლომონ მეფე, რომელსაც ხალხის დიდი მხარდაჭერა ჰქონდა. მიუხედავად რუსეთის ხელისუფლების მხრიდან დიდძალი თანხის გამოყოფისა, რუსეთის გამოცდილმა სპეცსამსახურებმა ვერ მოახერხეს განზრახვის სისრულეში მოყვანა.

თითქმის ოთხი თვე მიმდინარეობდა იმერეთის სამეფოში რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ სისხლისმღვრელი ომი. ქართველები მედგრად ებრძოდნენ მომხდურ მტერს. ბევრი ქართული სოფელი მთლიანად განადგურდა. რუსეთმა კი დამატებით რეგულარულ სამხედრო ძალები გაგზავნა იმერეთის სახელმწიფოს წინააღმდეგ საბრძოლველად. რუსეთის იმპერიასთან უთანასწორო ომში იმერეთის სამეფო დამარცხდა. სოლომონ მეფე ახალციხეში გადავიდა.

მეფე იმედებს საერთაშორისო ვითარების რუსეთისათვის საზიანოდ შეცვლაზე ამყარებდა. იგი ხედავდა, რომ ძალთა თანაფარდობა რუსეთის მრავალრიცხოვანი რეგულარული ჯარების სასარგებლოდ იყო, ამიტომ იგი მოლაპარაკებას აწარმოებდა სპარსეთთან და თურქეთთან, ცდილობდა დახმარება მიეღო საფრანგეთიდანაც, რათა მათი ბრძოლაში ჩართვით რუსეთი აეძულებინა დათმობებზე წასულიყო.

1811 წლის 6 იანვარს მან წერილი გაუგზავნა ნაპოლეონ ბონაპარტს (1769-1821), რომელშიც იგი მას წერდა: "მრა-

ვალგზის წარმოვაგზავნეთ არზა დამჭირნეობისა ჩვენისა, უდიდებულესობისა თქვენისადმი და ერთსაცა პასუხსა ვერ ღირს ვიქმენით”. სოლომონ მეფე აცნობებდა ნაპოლეონს, რომ ტახტი უკვე წაართვეს, თხოვდა დახმარებას და სანაცვლოდ სთავაზობდა მის მფარველობაში შესვლას. იგი საფრანგეთის იმპერატორისგან პასუხს მაინც ვერ ეღირსა. იმ დროს ნაპოლეონს საქართველოსთვის არ ეცალა - რუსეთზე შეტევისთვის ემზადებოდა [18].

სოლომონს მეფეს² კარგა ხანს არ შეუწყვეტია დამპყრობლების წინააღმდეგ აჯანყების მოწყობისა და იმერეთის განთავისუფლების მცდელობა. მაგრამ ყველაფერი დამთავრდა მას შემდეგ, რაც რუსეთმა საზავო ხელშეკრულებები გააფორმა თურქეთთან (1812 წ.) და სპარსეთთან (1813 წ.), რომელთა ძალითაც უმეტესი ქართული მიწებისა რუსეთის ნაწილად იქნა ცნობილი.

რუსეთმა კიდევ ერთი დაპყრობილ ქართულ ტერიტორიაზე საკუთარი მმართველობა დაამყარა. რაკი ამ უკანასკნელი ქართული სამეფოს დაპყრობაში სამეგრელოსა და გურიის მთავრებიც აქტიურად ეხმარებოდნენ, ამიტომ დროებით გადადო ამ სამთავროების გაუქმება და გადაწყვიტა ცოტახნით გაეხანგრძლივებინა იქ მთავართა შეზღუდული ხელისუფლება. გურიის სამთავროსთან დამოუკიდებლადაც კი

² ზოგიერთ ავტორს სოლომონ II-ის მეფობის წლები მოქცეული აქვს 1789 წლიდან 1810 წლამდე პერიოდში, ანუ რუსეთის მიერ იმერეთის სამეფოს დაპყრობამდე და სოლომონის თურქეთში ემიგრაციამდე (მაგალითად, იხ., სურგულაძემ მ.//სოლომონ II 1772-1815 წწ.//ქართველი ისტორიული მოღვაწენი <http://qim.ge/solomon-%20II.html>). რაც არ არის სწორი. თუ დამპყრობელი აღარ ცნობდა მას მეფედ, ჩვენ, ქართველებმაც უნდა ვაღიაროთ დამპყრობლის ძალადობის შედეგი და სურვილი? მას ხომ ტახტი საკუთარი ნებით არ მიუტოვებია და სამეფო გვირგვინზე ოფიციალურად ხომ არ უთქვამს უარი? მაგალითად, 1811 წელს იგი ნაპოლეონ ბონაპარტესადმი გაგზავნილ წერილს ხელს აწერს იმერეთის მეფის რანგში.

გააფორმა ხელშეკრულება (1810 წ.). იმავე წელს სამფარველო ხელშეკრულება აფხაზეთის მთავართანაც გააფორმეს, მოგვიანებით კი (1833 წ.) სვანეთის მთავარ დადემქელიანთანაც დადეს ანალოგიური ხელშეკრულება.

დასაწყისში მთავართა ხელისუფლების არსებობას დასავლეთ საქართველოში რუსეთი იმიტომ ურიგდებოდა, რომ საკმაო სამხედრო ძალა აქ მას ჯერ კიდევ არ გააჩნდა. თანაც, თვალსაჩინო მაგალითი სახეზე ჰქონდა, ირან-ოსმალეთთან საომარ მდგომარეობაში მყოფმა, მან იმერეთის სამეფოს დაპყრობა სამეგრელოსა და გურიის მთავართა არსებითი დახმარების გარეშე ვერ შეძლო. თანაც ამ მშფოთვარე რეგიონის მორჩილებაში ყოლას აადვილებდა მთავრების ერთმანეთთან წასისიანება. საქართველოს მთავარმართებელი ალექსანდრე გორმასოვი 1810 წელს რუსეთის იმპერატორს მოახსენებდა: დასავლეთ საქართველოში "... მაშინ, როცა საშუალება გვექნება, აუცილებელ შემთხვევაში, ერთი მთავრის ძალა მეორეს დავუპირისპიროთ" [იხ., 16, გვ. 867-868].

გმირმა მეფემ, თავისუფლებისათვის თავდადებულმა მეგრძოლმა, 1815 წლის 7 თებერვალს, 41 წლისამ, უცხოობაში დალია სული. **ქართველთა უკანასკნელი მეფის დამორჩილება კავკასიის სამ მთავარმართებელს: პავლე ციციანოვს (1803-1806), ივანე გუდოვიჩსა (1806-1809) და ალექსანდრე გორმასოვს (1809-1811) ჰქონდათ დავალებული. თუმცა მესამემ კი შეძლო იმერეთის სამეფოს გაუქმება, მაგრამ სხვა დავალებები ვერ შეასრულა, სოლომონ II ვერ დაიმორჩილა, ვერც მოკლა და ვერც რუსეთში გადაასახლა.**

1990 წელს იმერეთის მეფე სოლომონ II-ის ნეშტი სამშობლოში გადმოასვენეს და გელათში დაკრძალეს. 2005 წ. საქართველოს მართლმადიდებელი სამოციქულო ეკლესიის მიერ შერაცხულია წმინდანად. ხსენების დღე – ახ. სტ. 20 თებერვალი.

მოუხალთავალი ქართველი უფლისწული, ანუ ივანე ტავის ტაძარი

ალექსანდრე ბატონიშვილი (1770-1844) — აღიზარდა კათოლიკე პატრების მეთვალყურეობით. იგი ჯერ კიდევ 19-20 წლის ასაკში ერეკლე მეფის მხარდამხარ მრავალ ბრძოლაში იღებდა მონაწილეობას, წარმატებით ასრულებდა ერეკლე მეფის სამხედრო, პოლიტიკურ თუ სამეურნეო დავალებებს [20]. იგი ხელმძღვანელობდა ალა მაჰმად-ხანის შემოსევის დროს დანგრეული თბილისის აღდგენას.

თავიდან ალექსანდრე ემხრობოდა მამის პოლიტიკურ პლატფორმას რუსეთთან ურთიერთობაში, მაგრამ იმ იმედგაცრუებამ, რომელიც ქართველ პოლიტიკოსებს რუსეთის პოლიტიკამ მოუტანა, ბატონიშვილს უბიძგა ებრძოლა რუსი დამპყრობლების წინააღმდეგ, ამასთან საქართველოს ძველი მტერი ახალი მტრისათვის უნდა დაეპირისპირებინა და საერთაშორისო ვითარების მიხედვით ემოქმედა. მას ყველაზე უკეთ ესმოდა თავისი მდგომარეობის სირთულე. იგი მზად იყო სამშობლოში დაბრუნებულიყო, თუკი რუსეთის ხელისუფლება უკან დაიხევდა და ქართლ-კახეთის სამეფოს თუნდაც შეზღუდულ სუვერენულ უფლებებს შეუნარჩუნებდა.

ალექსანდრე ბატონიშვილს საქართველოს სახელმწიფოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა 1801 წლიდან დაწყებული სიკვდილამდე არ შეუწყვეტია [16, გვ. 924]. იგი “იმ უსამართლობის წინააღმდეგ იბრძოდა, რომელიც რუსეთის მთავრობამ საქართველოს სახელმწიფოებრივი არსებობის მოსპობით განახორციელა”. იგი ცდილობდა სამშობლოშიც და სხვაგანც, კავკასიის ხალხებში, სახალხო აჯანყებები გამოეწვია, რისთვისაც მისი წარგზავნილები დაუღალავად მუშაობდნენ — დადიოდნენ სოფელ-სოფელ და ხალხში წერილობით თუ ზეპირ მოწოდებებს ავრცელებდნენ. მას ყველგან

იცნობდნენ, მათ შორის კავკასიის მთიელებშიც და მისი ბრძოლის ლეგიტიმურობასაც ყველა აღიარებდა.

ალექსანდრე ბატონიშვილმა თავიდანვე შექმნა კარგად აწყობილი ფართო საკომუნიკაციო ქსელი, რომლის მეშვეობითაც გაცხოველებულ მიმონერას აწარმოებდა რუსების წინააღმდეგ კოალიციის შესაქმნელად. მიუხედავად რუსეთის ხელისუფლების მიერ მიღებული უმკაცრესი ზომებისა, ეს ბრწყინვალედ მოახერხა. საგულისხმოა ერთი მაგალითი, 1806 წლის 31 დეკემბერს მთავარსარდალ გუდოვიჩის დამტკიცებული სამხედრო სასამართლოს მიერ ორ ყაზარდოელს, რომლებსაც ალექსანდრე ბატონიშვილის წერილები დაჰქონდათ ყაზარდოელებთან და სხვა ხალხებთან, მიესაჯათ: 50 როზგის დარტყმა, ხელისა და ფეხის ფრჩხილების დაძრობა, დადაღვა და ნერჩინსკის მაღაროებში სამუდამო მუშაობა. მიუხედავად ამგვარი მაგალითებისა და რუსეთის სპეცსამსახურების მონდომებისა, მის მიერ აწყობილი საკომუნიკაციო სისტემა არ მოიშალა.

ალექსანდრე კარგად იყო გარკვეული საერთაშორისო პოლიტიკაში. იგი ხედავდა, რომ საქართველოსათვის პოლიტიკური კონტექსტი გაფართოვდა, რადგან სტრატეგიულმა მდებარეობამ იგი ევროპის დიდი ქვეყნების ყურადღების ორბიტაში მოაქცია. იმჟამად საქართველოს ბედი არა მხოლოდ პეტერბურგსა და ირანში, არამედ საფრანგეთსა და ინგლისში შეიძლებოდა გადანყვეტილიყო.

ირანის დედაქალაქში, სადაც დასტობით იგზავნებოდნენ ჯერ ფრანგი (1809 წლამდე), შემდეგ ინგლისელი დიპლომატები, სამხედრო ინსტრუქტორები თუ იარაღის მწარმოებლები, ალექსანდრე ბატონიშვილს საშუალება ჰქონდა თვალი ედევნებინა ევროპაში იმ დროს მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების უაღრესად დინამიკური განვითარებისათვის. იგი, არც თუ ისე უსაფუძვლოდ, მოელოდა თავისი ქვეყნის გადასარჩენად ხელსაყრელი მომენტის დადგომას. ასეთი

მოჩვენებითად “საიმედო” მომენტი კი რამდენჯერმე მართლაც დადგა. საერთაშორისო ძალთა დაპირისპირება: ერთი მხრივ, საფრანგეთი-ოსმალეთი-ირანი, მეორე მხრივ, ინგლისი-რუსეთი, საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მეზღოვრდოლთ იმედს აძლევდა, რომ რუსეთი იძულებული გახდებოდა კავკასია დაეტოვებინა.

იმ დროს, როდესაც რუსეთი ნაპოლეონის წინააღმდეგ ევროპის კოალიციურ ომში იყო ჩაბმული, საფრანგეთის ჩაგონებით, ირანმა (1805 წელს) და ოსმალეთმა (1806 წელს) მას ომი გამოუცხადეს. რუსეთისათვის სამძიმო იყო რამდენიმე ფრონტზე საომარი მოქმედებების წარმოება, მაგრამ პოზიციები არ დაუთმია — ოსმალეთს მან აქტიური საბრძოლო მოქმედებებით უპასუხა, რის დროსაც უხვად იყენებდა ქართველი ხალხის საბრძოლო ენერგიას, ხოლო ირანთან თავდაცვითი ტაქტიკა არჩია და თან დაზავებას ითხოვდა. ირანი განგებ აჭიანურებდა ზავს, მაგრამ ეს პერიოდი მაინც ვერ გამოიყენა თავის სასარგებლოდ. რუსეთის არმიასთან ირანი თუ მასზე დამოკიდებული სახანოები მარცხს მარცხზე განიცდიდნენ. ქართველი ბატონიშვილისათვის ამ ომების მთავარი გაკვეთილი ის იყო, რომ იმჟამინდელი ირან-ოსმალეთის ვერც საბრძოლო ტაქტიკა, ვერც საბრძოლო აღჭურვილობა და ვერც სამხედრო დისციპლინა ვერ უტოლდებოდა რუსეთისას. ამიტომ რუსეთი, მცირე გამონაკლისის გარდა, ყველა გადამწყვეტ ბრძოლებს იგებდა.

1807 წელს ტილზიტის ზავის შედეგად რუსეთი და საფრანგეთი ურთიერთმოკავშირენი გახდნენ, ამან კავკასიაში რუსეთისათვის სასიკეთოდ შეცვალა პოლიტიკური მდგომარეობა. 1807 წელს ოსმალეთმა დროებით შეწყვიტა რუსეთთან საომარი მოქმედებები, ხოლო საფრანგეთმა — რუსეთის წინააღმდეგ ირანის დახმარება. რუსეთმა კი ირანისათვის მოიცალა და შეტევაზე გადავიდა. 1809 წელს რუსეთთან “დამეგობრებული” საფრანგეთი ირანში ინგლისმა შეცვალა.

რუსეთის წინააღმდეგ იმჟამინდელ ომში ინგლისი აწვდიდა ირანს იარაღსა და ფულს. ინგლისისავე კარნახით, ამავე წელს რუსეთის წინააღმდეგ საუკუნოვანი მტრები — ირანი და ოსმალეთი გაერთიანდნენ. ამ წელს ისევ განახლდა ოსმალეთ-რუსეთის ომი. თავის მხრივ, ირანი რუსეთს მთელი კავკასიის დაცლას სთხოვდა [17].

უკვე, 1800 წლის ივნისში, ირანში გადასული ალექსანდრე ბატონიშვილი ირანის, დაღესტნის, ყარაბაღის, განჯისა და შირვანის სახანოების კოალიციის შექმნას ცდილობდა, რათა განედევნა რუსები საქართველოდან. თუმცა 1800 წლის 7 ნოემბერს დაღესტნელების 15 ათასიანი ჯარის მდინარე იორთან (სოფ. კაკაბეთის მახლობლად) მარცხისა და რუსეთის დიპლომატიის მხრიდან ირანის მისამართით გაკეთებული დათმობების (კოვალენსკის საქართველოდან გაშვება და სხვ.) შემდეგ ეს გეგმა ჩაიშალა.

ალექსანდრე ბატონიშვილი 1801 წლის შეთქმულების აქტიური მონაწილეა, რომელიც 1801 წლის 18 თებერვალს, თბილისში პავლე I-ის მანიფესტის გამოცხადების შემდეგ დაიგეგმა [10, გვ. 31-41]. შეთქმულები ერეკლე მეორის ქვრივ დარეჯან დედოფლის (1738-1807) სასახლეში იკრიბებოდნენ. მანამდე მასთან დაპირისპირებული ბატონიშვილები და მარიამ დედოფალიც (1768-1850) აქტიურად ჩაებნენ ამ ბრძოლაში.

შეიარაღებული ბრძოლისთვის მზადება მიმდინარეობდა საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში. დავით ბატონიშვილი (1767-1819) ბორჩალოში მალულად ამზადებდა ჯარს და ერეენის ხანთან კავშირის გაბმას ცდილობდა, თავიანთ საუფლისწულოებში ქმნიდნენ საბრძოლო დანაყოფებს თეიმურაზ, მირიან და ვახტანგ ბატონიშვილები. ამ ორ უკანასკნელს დაკისრებული ჰქონდათ დარიალის ხეობის ჩაკეცვა და ამ გზაზე სტრატეგიული მნიშვნელობის ხუთი ხიდის დანგრევა. სამოქმედო გეგმად ემზადებოდა იმერეთის მეფეც, რომელსაც თებერ-

ვლიდან თავისთან ჰყავდა შეფარებული იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილები.

იმერეთში ჩადის ალექსანდრე ბატონიშვილიც, იგი, სოლომონ II-სა და ახალციხელ შერიფ ფაშასთან³ ერთად აწყობს იმერეთის, ირანის, ახალციხის საფაშოსა და ლეკების გაერთიანებული ძალებით რუსებთან შებრძოლების გეგმას.

იულონ და ვახტანგ ბატონიშვილები მომხრე თავად-აზნაურებთან ერთად მივიდნენ სოფ. მარტყოფში. იქ უერთდებან შეთქმულებს ალექსანდრე ბატონიშვილიც და ანვდის ინფორმაციას სოლომონ II-სა და შერიფ ფაშასთან მიღწეული შეთანხმების შესახებ. ერთობლივად დაისახა აჯანყების გეგმა.

რუსეთის სპეცსამსახურებისთვის ცნობილი გახდა ამ სამზადისის შესახებ. მაგალითად, 1801 წლის აგვისტოში კნორინგისადმი ლაზარევის მიერ გაგზავნილ წერილში ლაპარაკია, თუ როგორ აპირებდნენ ალექსანდრე ბატონიშვილი, სოლომონ II და შერიფ ფაშა ქართული, ირანული და თურქული ძალებით, დაღესტნელებთან ერთად შეეცდიათ რუსებისათვის 1801 წლის ზაფხულში [35, გვ. 285]. მარტყოფში გამართული შეთქმულთა შეკრების მონაწილე ოთარ ამილახვრის მიერ დაკითხვაზე მიცემული ჩვენებიდანაც ირკვევა [35, გვ. 324], რომ შეთქმულები აპირებდნენ ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით შეეცდიათ რუსებისათვის და "გაეყარათ რუსეთის ჯარები საქართველოდან და მეფედ გამოეცხადებინათ იულონ ბატონიშვილი" [36, გვ. 23], რა დროსაც აჯანყებულ ქართლ-კახელ მეომრებს უნდა შეერთებოდათ დაღესტნის, ყარაბაღისა და იმერეთის ჯარის ნაწილები.

³ სხვათა შორის, იმ მომენტში თურქეთი ეგვიპტისათვის საფრანგეთთან საომარ მდგომარეობის გამო, რუსეთთან თბილ ურთიერთობაში იყო და მასთან მოკავშირეობას ეძებდა, მიუხედავად ამისა, ახალციხის ფაშა სულთანს არ დაემორჩილა და დამოუკიდებლად მოქმედებდა. ის, ალექსანდრე ბატონიშვილი და სოლომონ II ერთობლივად აწყობდნენ გეგმებს რუსებთან საბრძოლველად.

დაძაბულობამ და მღელვარებამ მოიცვა მთელი კახეთი. იმდენად სერიოზულად იყო საქმე, რომ დამფრთხალი რუსული სამხედრო რაზმის მეთაური, მაიორი ალექსეევი 1801 წლის 3 აგვისტოს გენერალ ლაზარევს შემფოთებული წერდა "აქ ვარშავაზე უარესი დღე მოგველისო" [35, გვ. 340] (იგულისხმება 1794 წელს ვარშავაში პოლონელების მიერ რუსული გარნიზონის უეცარი ამოწმება).

ქართველები დიდ იმედებს ამყარებდნენ გარედან დახმარებაზე, მაგრამ ირანს, თურქეთსა და რუსეთს შორის გაძლერებულმა დიპლომატიურმა აქტიურობამ და შექმნილმა არასახარბიელო პოლიტიკურმა სიტუაციამ შეთქმულთა იმედები გააქარწყლა. მოულოდნელად უკან გაბრუნდა საზღვართან მოსული ირანის ჯარის 10-ათასიანი კორპუსი პირ ყული ხანის მეთაურობით [36, გვ. 26]. საბოლოოდ ხელისუფლებამ ძალის დემონსტრირებით, დიპლომატიის გამოყენებით და რეპრესიებით შეძლო პავლე I-ის მანიფესტის საპასუხოდ წამოწყებული 1801 წლის შეთქმულების გაუვნებელყოფა.

1802-1803 წლებში ალექსანდრე ბატონიშვილი კვლავ ცდილობს რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში ერევნის, ნახიჭევნის და განჯის სახანოების გაერთიანებას. რუსეთ-ირანის 1804-1813 წ.წ. ომის დროს კი იგი თეიმურაზ ბატონიშვილთან ერთად იბრძოდა რუსეთის ჯარების წინააღმდეგ.

1812 წლის შემოდგომაზე ალექსანდრე ბატონიშვილი საქართველოში ჩამოვიდა და კახეთის აჯანყებას [9, გვ. 36-39] ჩაუდგა სათავეში. აჯანყება კი კახეთში დაიწყო, მაგრამ იგი ტერიტორიულად მხოლოდ კახეთით არ შემოფარგლულა. აჯანყება ერთ წელს გაგრძელდა მცირე შესვენებებით და მან მოიცვა კახეთი, თუშ-ფშავ-ხევსურეთი და ქართლის მთიანეთი. ამბოხი ქართლშიც დაიწყო [16, გვ. 924], მაგრამ რუსებმა მალე ჩაახშვეს და მოახერხეს სიტუაციის მართვა,

ამიტომ ქართლელი თავადაზნაურობა და გლეხოზა ალექსანდრეს დასახმარებლად კახეთში გადავიდა [16, გვ. 925].

მეამბოხეები კარგად შედგენილი გეგმით მოქმედებდნენ, მათ მოულოდნელი და ერთდროული თავდასხმებით ალყა შემოარტყეს განცალკევებულ რუსულ საოკუპაციო ძალებს, არ მისცეს გაერთიანების საშუალება და გაანადგურეს. ბრძოლაში გმირულად ჩაება ფშავ-ხევსურ-თიანეთელების 1000 კაციანი რაზმიც. ქართველებმა აიღეს დუშეთისა და ფასანაურის საგუშაგოები და ანანურს ალყა შემოარტყეს. მათ გეგმაში ჰქონდათ დარიალის გზის ჩაკეტვა, რათა ჩრდილოეთ კავკასიიდან დამატებითი ჯარების გადმოსხმა აღეკვეთად. აჯანყებულთა მიზანი თბილისის აღება და საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენა იყო [16, გვ. 922].

მთავარმართებელი, წარმოშობით იტალიელი, მარკიზი პაულიჩი (1811–1812) პირადად ხელმძღვანელობდა აჯანყების ჩაქრობას. რუსებმა დაიწყეს ძალების მობილიზება. 1-ლ მარტს დიდი ბრძოლა გაიმართა სოფ. ჩუმლაყთან. 4000 აჯანყებული ქართველი გმირულად ეკვეთა მტერს, მაგრამ მოღალატეების წყალობით გამარჯვება რუსებს დარჩათ.

1812 წლის ზაფხულში საფრანგეთის არმიამ რუსეთის საზღვარი გადალახა და გადავიდა შეტევაზე. ამ დროს რუსეთს არ ჰქონდა დამთავრებული ომი ირანთანაც. თიანეთში მყოფმა ალექსანდრე ბატონიშვილმა გადაწყვიტა შექმნილი ვითარებით ესარგებლა. მისმა მოწოდებამ ფეხზე დააყენა კახეთი, ქიზიყი, ფშავ-ხევსურეთი, მღელვარება დაიწყო ქართლშიც, მაგრამ ხელისუფლებას იქ ძლიერი პოზიციები ჰქონდა და ქართლელები იძულებულნი იყვნენ ბატონიშვილის ლაშქართან შეერთების გზები ეძებნათ. მალე კახეთიდან და ქართლიდან დაიძრნენ პატრიოტი ქართველები – თავადები, აზნაურები, გლეხები. დაგეგმილი იყო ალავერდობა დღეს ალექსანდრეს მეფედ კურთხევა.

დაიწყო აჯანყების მეორე ეტაპი. ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელიც ამ მომენტისთვის ხალხის დიდი მხარდაჭერით სარგებლობდა, სათავეში ედგა ქართველი ხალხის სრულიად კანონიერ ბრძოლას სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის. მან თავიდანვე ყველასათვის მკაფიო და გასაგები საბრძოლო ამოცანა დასახა: სამხედრო გზის ჩაკეცვა, კახეთის შემოშტკიცება და ქართლის აჯანყება. ამას უნდა მოჰყოლოდა ირანიდან დამხმარე ჯარის შემოსვლა. თუ რუსეთის მთავრობა დათანხმდებოდა სამეფოს აღდგენას, მაშინ საქმე მშვიდობიანად მოგვარდებოდა.

სამხედრო საქმეში განაფულმა ბატონიშვილმა საბრძოლო რაზმები სამ ნაწილად დაჰყო და თითოეულს სტრატეგულად მნიშვნელოვანი გზის ჩაკეცვა დაავალა, რათა რუსულ ნაწილებს არ ჰქონოდათ ჩრდილოეთიდან შეესვების მიღების და გადაადგილების საშუალება. მან პირველ რაზმს დაავალა თბილისიდან კახეთისაკენ მიმავალი გზის ჩაკეცვა, მეორე რაზმს — ქართლიდან თიანეთ-თელავისკენ მიმავალი გზების დაცვა, მესამეს კი — ჩრდილოეთიდან გადმოსასვლელი გზები უნდა ჩაეკეტა. თვითონ რუსთა ჯარის წინააღმდეგ ბრძოლისთვის უშუალოდ უნდა ეხელმძღვანელა. ქართულ ლაშქარს დასახმარებლად 1200 დაღესტნელიც შეუერთდა.

საგონებელში ჩავარდნილმა საქართველოს იმდროინდელმა მთავარმართებელმა ნიკალაი რტიშჩევმა (1812–1816) საქართველოში მყოფი მთელი ძალების მობილიზაცია გამოაცხადა, კავკასიის ხაზიდან ბატალიონებიც იხმო და განცხადება გამოაქვეყნა — ალექსანდრე ბატონიშვილის მკვლელობისათვის 2 ათასი ჩერვონეცის დანესების შესახებ.

ქართველ მოლაშქრეებთან შედარებით რუსთის რეგულარულ ჯარს სამხედრო წყობითა და იარაღით დიდი უპირატესობა ჰქონდა, ამიტომაც ბატონიშვილი ძირითადად მანევრირებდა და პარტიზანულ ბრძოლებს აწარმოებდა, თან აჭიანურებდა დროს ნაპოლეონის გამარჯვებისა და სპარსელთა

დახმარების მოლოდინში. აჯანყებულებმა მრავალი ბრძოლა მოიგეს და დიდი ზარალიც მიაყენეს მოწინააღმდეგეს.

რაკი საქართველო რუსების დამარცხებას მარტო ვერ შეძლებდა, ამიტომ ალექსანდრე ბატონიშვილი ცდილობდა მეომარ სახელმწიფოებს შორის არსებული წინააღმდეგობის საქართველოს დამოუკიდებლობის აღსადგენად გამოეყენებინა. სამუხბროდ, როგორც ცნობილია, საერთაშორისო ვითარება აჯანყებულთა საწინააღმდეგოდ შეიცვალა. ამასთან, რუსებმა ასლანდუზთან სასტიკად დაამარცხეს აბას მირზას ჯარებიც. ქართველებს გარედან დახმარების იმედი ამოეწურათ. აჯანყება განწირული ჩანდა.

21 სექტემბერს შილდასთან მოხდა დიდი ბრძოლა, მაგრამ გადამწყვეტი გამარჯვება არცერთ მხარეს არ ერგო, თუმცა სამთავრობო ჯარებმა შეძლეს გაერთიანება. მძაფრი ბრძოლები გაიმართა 13 ოქტომბერს ისევ შილდასთან, 18 ოქტომბერს — სიღნაღში, 24 ოქტომბერს — მაღაროში, 29 ოქტომბერს — ჩალაუბანში, 21 ნოემბერს — ხაშმთან. გენერალური ბრძოლა 26 ნოემბერს მანავთან გაიმართა რუსების გაერთიანებულ ჯარებთან. ლეკებისა და მერუსეთე ქართველების ლაღატის გამო ქართველები დამარცხდნენ.

ალექსანდრე თიანეთიდან ფშავში გადავიდა, შემდეგ — ხევსურეთში. 1813 წლის მაისში გენერალმა რტიშჩევმა ოთხი მხრიდან შეუსია ლაშქარი ხევსურეთს. გადამწყვეტი ბრძოლა 3 ივნისს მოხდა. ხევსურები მამაცურად იბრძოდნენ შატილის დასაცავად, 600 ხევსურმა თავიც შესწირა სამშობლოს, მაგრამ რუსეთის არტილერიამ გადაწყვიტა ბრძოლის ბედი. შატილი მტერმა მიწასთან გაასწორა, ამობუგა 22 ხევსურული და 9 ქისტური სოფელი. აჯანყების ყველა კერა იქნა ლიკვიდირებული. რუსებმა უამრავი ქართველი გაჟლიტეს, დაპატიმრებულები კი სასტიკად დასაჯეს.

ალექსანდრე ბატონიშვილი ამჯერადაც გაუსხლტა მტერს და დალესტანში გადავიდა [6, გვ. 79]. აქ იგი სოფელ

უნცუკულში დაბანაკდა და მთიელთაგან საბრძოლო რაზმების ორგანიზებას შეუდგა. სულ მოკლე ხანში მისი დროშის ქვეშ 6000 მეზრძოლი იდგა. 1813 წელს შილდის გზით ალექსანდრე ბატონიშვილი კახეთში შევიდა. საბუესთან რუსებმა ძლიერი წინააღმდეგობა გაუწიეს და ბატონიშვილი უკან გაბრუნდა. საერთაშორისო მოვლენების ირანის სასიკეთოდ შემოტრიალების მოლოდინში ალექსანდრე ბატონიშვილი 1818 წლამდე იმყოფებოდა დაღესტანში.

ირანის, თურქეთის, აგრეთვე, საფრანგეთისა და ინგლისის მცდელობებს პოლიტიკური სარგებელი ენახათ ამ აჯანყებიდან, წარმატება არ მოჰყოლია. პირიქით, 1812 წელს რუსეთი გამარჯვებული გამოვიდა არამარტო საფრანგეთთან, სპარსეთთან და თურქეთთან ომებში, არამედ გამარჯვებას მიაღწია აჯანყებულ ქართლ-კახლეთანაც ერთნაირ ბრძოლაშიც. სხვათა შორის, მაშინ როდესაც, აჯანყებული ქართველები ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით ფრანგებთან რუსების დამარცხებაზე ამყარებდნენ იმედს. რუსების მხარეს ბოროდინოს ბრძოლაში მონაწილეობას იღებდა ქართული წარმოშობის 13 გენერალი [37].

ამ აჯანყების მნიშვნელობასა და მასშტაბებზე მოწმობს ის გარემოებაც, რომ მიუხედავად რუსეთში ნაპოლეონის შეჭრისა და 1812 წლის ბოროდინოს ბრძოლისა (რუსეთის ისტორიის უმნიშვნელოვანესი მოვლენა), კახეთის აჯანყება ვერ დაიჩრდილა და დიდი ხნის განმავლობაში რუსეთის ხელისუფლების, ამ მოვლენის თანამედროვე სამხედროების, პოლიტიკოსების, ისტორიკოსების და სხვ. განსჯის საგანი იყო. უფრო მეტიც, რუსები იმდენად უმნიშვნელოვანეს მოვლენად თვლიდნენ, რომ ამ "ერთი ციციქნა" (რუსეთის იმპერიის მასშტაბებისათვის) აჯანყების შესახებ 140 წლის შემდეგ, 1951 წელს, რუსულ ენაზე, ო. მარკოვას ავტორობით, 332

გვერდიანი ფუნდამენტური შრომა⁴ გამოსცა სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიამ.

ამ მოვლენას პუშკინთან და დეკაბრისტებთან დაახლოებულმა, ქართველებისადმი კეთილგანწყობილმა, ცნობილმა რუსმა მწერალმა (პროზაიკოსი, პოეტი, მთარგმნელი) ალექსანდრე შიშკოვმა (1799-1832) რომანიც კი მიუძღვნა "ქეთევანი, ანუ საქართველო 1812 წელს" (მისი პირველი თავები იბეჭდებოდა 1830-1831 წლებში), სამწუხაროდ, იგი მოკლეს და მისი დამთავრება ვერ მოასწრო [38].

ამ დროს, შიშკოვისგან განსხვავებით, ჩვენი სიძე ა. გრიბოედოვი ქართველებისადმი არა, მაგრამ ამ აჯანყების დროს სადამსჯელო რაზმის დაღუპული რუსი ოფიცრებისა და ჯარისკაცებისადმი დიდ კეთილგანწყობას ავლენს [39].

ქართველთა ამ აჯანყებას მრავალი რუსი და სხვა უცხოელი შეეხო, მათ შორის — ფრანგები, გერმანელები ინგლისელები [22, 40] და სხვ.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, აჯანყების დამარცხების შემდეგ ალექსანდრე ბატონიშვილი დალესტანშია. იქაც განაგრძობს ენერგიულ საქმიანობას რუსეთის წინააღმდეგ კავკასიის ხალხთა გაერთიანებისთვის. მიუხედავად დალესტანელებზე რუსეთის არნახული ზეწოლისა, იგი მათ არ გაუციათ, პირიქით, უდიდესი სიყვარული მოიპოვა დალესტანელების და მათთან კავშირი სიკვდილამდე არც გაუწყვეტია. დალესტანელების მისადმი ერთგულება იმდენად სამაგალითო იყო, რომ მათი ურთიერთობის შესახებ ლეგენდებიც კი დადიოდა. მაგალითად, ინგლისელი უილიამ ალენი (William

⁴ Маркова О.П. Восстание в Кахетии, 1812 г. Издательство Академии наук СССР. М., 1951 ცხადია, მარკოვას ეს წიგნი დაწერილია საბჭოთა იდეოლოგიური სულისკვეთებით და აქვს საპროგრამო-დირექტიული ხასიათი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის საბჭოთა მკვლევართათვის.

Edward David Allen, 1901-1973) 1932 წელს ლონდონში გამოცემულ წიგნში “ქართველი ხალხის ისტორია”, გადმოგვცემს ლეგენდას, რომლის მიხედვითაც შამილი თითქოს ალექსანდრეს შვილი იყო [22, გვ. 216].

გარდა ირანისა, ბატონიშვილთან კავშირი ჰქონდა არზრუმის სერასკირს ბაბა ფაშასაც, რომელსაც სურდა 1815 წელს, სოლომონ II-ის გარდაცვალების შემდეგ, ალექსანდრეს იმერეთის ტახტი დაეკავებინა. 1819 წლიდან იგი ირანშია. მონაწილეობს რუსეთ-ირანის 1826-1828 წლების ომში.

1832 წელს ფარულმა საზოგადოებამ მას სთხოვა დაგეგმილი შეთქმულების დაწყების დროს სათავეში ჩასდგომოდა აჯანყებულთა ლაშქარს, ხოლო გამარჯვების შემდეგ ფარულ საზოგადოებაში მონარქისტებს და კონსტიტუციურ-მონარქიული ფრაქციის წევრებს განზრახული ჰქონდათ მისი მოწვევა საქართველოს მეფედ.

რუსეთის ხელისუფლებას ალექსანდრე ბატონიშვილი მოსვენებას არ აძლევდა და ძალიან დიდ პრობლემებს უქმნი-

ალექსანდრე ბატონიშვილი

და. ხელისუფლება მისი გაუვნებელყოფისათვის ყველა ხერხს მიმართავდა, რაც ხშირად სათავემდებარეობდა ხასიათსაც კი ატარებდა, მაგრამ სანადელს ვერ ისრულებდა. ჯერ კიდევ, 1800 წელს, მისი უკან შემოტყუების მიზნით, რუსეთის სრულუფლებიანმა მინისტრმა პეტრე კოვალენსკიმ გაქცეულ ალექსანდრე ბატონიშვილს წერილის გადასაცემად დაადევნა დეპუტაცია, რომელიც სალამოხანს დაენია მას და, რაკი ღამე იყო, მისთვის წერილი დილით უნდა გადაეცათ, მაგრამ დილით აღმოაჩინეს, რომ არამართო ბატონიშვილი გამქრალიყო, არამედ კოვალენსკის გამოგზავნილი დეპუტაციის ცხენებიც [23, გვ. 1159-1160].

ალექსანდრე ბატონიშვილის წინააღმდეგ რუსეთის ხელისუფლებამ უამრავი ხალხი ჩართო, დახარჯა უამრავი ფული, მიმართა პროვოკაციებს, გამოიყენა გარემოცვის მოსყიდვის, მოწამელისა და მკვლელობის მცდელობები. მაგალითად, რტიშჩევი ავარელ ხანს სულთან აჰმედს ბატონიშვილის მოკვლისათვის სთავაზობს 6000 მანეთს და სხვა ჯილდოებს [25, გვ. 376]. იგი დათანხმდა და ითხოვა გაუგზავნონ “სანამღავი, რომელიც საჭმელში ან სასმელში გარევის შემთხვევაში მოკლავს ადამიანს..” [25, გვ. 376]. ამით სანადელს, რომ ვერ მიაღწია, რტიშჩევმა 20 ათასი მანეთი (იმ პერიოდში უზარმაზარი თანხა) აღუთქვა იმას, ვინც ალექსანდრე ბატონიშვილს მოკლავდა. კიდევ ერთი მაგალითი, მთავარსარდალი გუდოვიჩი სომეხ გიორგი ბასტამოვს ძალიან დიდ საზღაურს შეჰპირდა, თუ ის ბატონიშვილს მოიტაცებდა და ირანიდან საქართველოში ჩამოიყვანდა [24, გვ. 68-69].

ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელიც უზარმაზარი ავტორიტეტით სარგებლობდა მთელ კავკასიაში, იმდენად მოუხელთებელი იყო, რომ ხშირად რუსეთის ხელისუფლებას საგონებელში აგდებდა. მაგალითად, კავკასიის არქოგრაფიული კომისიის აქტების მე-6 ტომში აღწერილი ერთი ეპიზოდი ნათლად გადმოსცემს ქართველი უფლისწულისა და

რუსეთის იმპერიის ორთაბრძოლის ხასიათს. 1818 წელს მთავარმართებელმა ალექსი ერმოლოვმა (1816–1826), რათა ალექსეთა დალესტნიდან საქართველოს გავლით ბატონიშვილის ირანში გადასვლა, გაატარა უმკაცრესი ღონისძიებები, მიიღო საგანგებო ზომები: გაზარდა საგუშაგოების რიცხვი და გააძლიერა ისინი, დაანესა ოცდაოთხსაათიანი მორიგეობა, გამოსცა ბრძანებები სიფხიზლის გაძლიერების შესახებ და სხვ. ერთი სიტყვით, მის უკითხავად არა თუ “ტუზემეცი” ბატონიშვილი, არამედ ბუზიც ვერ გადაიფრენდა და იმპერიის საზღვრები და პრესტიჟი საიმედოდ იყო დაცული. და აი, იმავე წლის წლის 26 აგვისტოს, დღისით-მზისით, 12 შეიარაღებული ცხენოსანი ამალის თანხლებით, შეეხმიანა რა საგუშაგოზე მდგარ კაზაკებსაც, ალექსანდრე ბატონიშვილმა გადალახა ჯერ მდინარე მტკვარი, შემდეგ — საზღვარი [26, გვ. 300-301]. ეს იყო რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებისათვის წარმოუდგენელი კონფუზი.

თუ რა მნიშვნელობა ენიჭებოდა ალექსანდრე ბატონიშვილის გადაბირებას, ამას მიგვანიშნებს მასთან მიმოწერაში მყოფი უმაღლესი დონის სამხედრო და სამოქალაქო მოხელეების სიისათვის თვალის გადავლება: ლაზარევი, კოვალენსკი, კოჩუბეი, ციციანოვი, ნესვეტაევი, ტორმასოვი, კოზოდავლევი, ნესელროდე, დელპოცო, რტიშჩევი, ერმოლოვი და სხვები,⁵ ამ სიას უნდა დაემატოს თვით იმპერატორი ალექსანდრე პირველიც [25, გვ. 391]. ეს მაღალი რანგის პოლიტიკური მოხელეები პოლიტიკურ ორიენტაციას უწუნებდნენ ბატონიშვილს, საყვედურობდნენ, რომ იგი სპარსელთა პოლიტიკურ და სამხედრო მხარდაჭერით სარგებლობდა.

ალექსანდრე ბატონიშვილი არც სპარსოფილი იყო და არც — რუსოფობი. იგი პოლიტიკოსი იყო და მის პოლიტი-

⁵ ეს წერილები გამოქვეყნებულია “კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტებში” (ტ.ტ. I-VI), რუსულ ენაზე.

კურ კრედოს განაპირობებდა ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის ეროვნული ინტერესები. მის საპასუხო წერილებში ჩანს, რომ იგი დარწმუნებული თავის სიმართლეში, შეურიგებელია არა რუსეთთან პოლიტიკური კავშირის არსებობისა, არამედ რუსეთის ხელისუფლების მიერ საქართველოს სახელმწიფოებრიობის გაუქმებისა. ალექსანდრე ბატონიშვილი გაგზავნილ საპასუხო წერილებში ქართველი ხალხის ბრძოლას სამართლიანს უწოდებს. სრულიად ბუნებრივად მიაჩნია მოკავშირეები ეძებოს და ისინი გამოიყენოს ამ ბრძოლაში. ქართველები დამოუკიდებლობის აღდგენისთვის, ქართული სახელმწიფოებრიობისათვის იბრძვიან, ეს კი წმინდა საქმეა, ადამიანის საპატიო მოვალეობაა. ვინც სამშობლოსათვის თავს დადებს, მას მსხვერპლად შეეწირება, დიდების ღირსია. მებრძოლმა ქართველობამ მეთაურად მომინვია და მეც მათთან ერთად ვიბრძვი ხალხისა და სამშობლოს დასაცავად.

რუსეთის მიერ ამიერკავკასიაში პოზიციების განმტკიცების შემდეგ და საქართველოსთვის შექმნილი არასახარბიელო საერთაშორისო ვითარებიდან გამომდინარე, როცა ნათელი გახდა იმ ეტაპისათვის აჯანყებებით რუსეთის დამარცხების უპერსპექტივობა, ალექსანდრე ბატონიშვილი ირანში გადაიხვეწება. საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის დაუღალავმა მებრძოლმა, სიცოცხლის ბოლო წლები სამშობლოსგან შორს, სილატაკესა და მარტოობაში გაატარა, იგი თეირანში გარდაიცვალა და დასაფლავებულია სომხური ეკლესიის ეზოში.⁶

საგულისხმო ფაქტია, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ ვერაფრით ვერ გატეხა

⁶ მაღლი იქნება ამ დიდი ქართველის ნეშტის საქართველოში გადმოსვენება. იქნებ სიკვდილის შემდეგ მაინც ელირსოს მშობლიურ მიწაში დამარხვა, რომლის თავისუფლებისათვის ბრძოლას სიცოცხლე შეაღია.

და ვერაფრით ვერ ჩაიგდო ხელში. მიუხედავად იმისა, რომ ამისთვის ყველა ხერხ და ყველა საშუალებას მიმართა. რუსეთის ხელისუფლებამ ყველაფერი გამოიყენა, როგორც სამხედრო ძალა, ასევე უამრავი ოქრო და ფინასები დახარჯა, რომ მოესყიდა ვინმე მისი გარემოცვიდან... რუსეთის იმპერატორი პირადად უგზავნიდა წერილებს, რომლებშიც ხან უყვავებდა და აძლევდა დაპირებებს, ხან ემუქრებოდა... ეს დიდი ქართველი პატრიოტი, შეურიგებელი ქართველი უფლისწული თითქმის 40 წელნადი იყო ჩაბმული უთანასწორო ომში უზარმაზარი რუსეთის იმპერიის მრავალჯერ აღმატებულ მასზე დაგემილ მტრულ ძალებთან... მისი გმირული ფათერაკებით სავსე ცხოვრება საუკეთესო სათაგვადსავლო ფილმის თუ რომანის სიუჟეტად გამოდგებოდა... და ამ დროს, სწორედ მას მოიხსენიებდა საბჭოთა ისტორიოგრაფია განსაკუთრებულად უარყოფით კონტექსტში და ცდილობდა ბინძური მეთოდებით დაენერგა ქართველებში მისადმი სიძულვილი.

მხოლოდ ხუთიოდე წელი...

საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის პროგრესულ-დემოკრატიული მიმართულების იდეოლოგიის შემუშავებაში გამორჩეული ადგილი უჭირავს განმანათლებელს, ფილოსოფოსს, ჟურნალისტს, პედაგოგს, პოლიტიკოსსა და საზოგადო მოღვაწეს, სოლომონ დოდაშვილს (1805-1836).

1820 წელს გლეხის წოდებიდან გამოსულმა მღვდლის შვილმა სიღნაღის სასულიერო სასწავლებელი დაამთავრა, ხოლო 1822 წელს - თბილისის სასულიერო სემინარია. იმავე წელს სოლომონ დოდაშვილი "თვრამეტი ვერცხლის მანეთით ჯიბეში" გაემგზავრა პეტერბურგს. 1824-1827 წლებში იგი პეტერბურგის უნივერსიტეტის ფილოსოფიურ-იურიდიულ ფაკულტეტზე სწავლობდა. მიუხედავად გაჭირვებული ცხოვრებისა, მოახერხა და თავიც გამოიჩინა სწავლაში.

ახალგაზრდა ს. დოდაშვილმა ღრმად შეისწავლა მსოფლიო ფილოსოფიური მემკვიდრეობა და შეუდგა საკუთარი ფილოსოფიური მოძღვრების დამუშავებას, რომლის დასასაბუთებლად გამოიყენა მაშინდელი ევროპული ფილოსოფიის საუკეთესო გამოცდილება, კერძოდ დიდი გერმანელი ფილოსოფოსის იმანუილ კანტის (1724-1804) და მისი მემკვიდრეების (ი. ფიხტე, ფ. შელინგი, გ. ეგელი და სხვ.) მონაპოვარი. უნდა აღინიშნოს, რომ ს. დოდაშვილი არის პირველი ქართველი კანტიანელი [33, გვ. 5].

ის ფაქტი, რომ სოფელ მაღაროსკარელმა 22 წლის ახალგაზრდამ მის მიერ განზრახული ფილოსოფიური სისტემის პირველი ნაწილი, რომელსაც "ლოგიკა" ეწოდება, პეტერბურგის უნივერსიტეტს წარუდგინა სადიპლომო ნაშრომად და ის, რომ უნივერსიტეტის საბჭოს დადგენილებით ეს ნაშრომი

სოლომონ დოდაშვილი

დაიბეჭდა 1200 ეგზე-
მპლარად, მაშინდელი
რუსეთის ერთ-ერთ
ყველაზე პრესტი-
ჟულ სმირდინის გა-
მომცემლობაში, უკვე
ბევრის მთქმელია. ამ
ნიგნს, როგორც სახე-
ლმძღვანელოს, სრუ-
ლიად რუსეთის მას-
შტაბით დიდი წარმა-
ტება და აღიარება
შეხვდა (რუსეთის წა-
მყვანი ჟურნალები
გულუხვად აქებდნენ
"მოდგმით ქართვე-
ლი" მეცნიერის ნაშ-
რომს). მეცნიერებაში
მის უდავო აღიარება-
ზე მიუთითებს ის ფა-
ქტიც, რომ მისი გა-

დასახლებისა და გარდაცვალების შემდეგაც კი, 1840 წელს
გამოსულ გ. ვოსკრესნესკის "ფილოსოფიის ისტორიის" IV
ტომში მსჯელობაა დოდაშვილის ფილოსოფიაზე, მო-
გვიანებით 1890 წ. პეტერბურგში გამოსულ იუბერვეგ-
ჰაინცეს "ახალი დროის ფილოსოფიის" დამატებაში "ფი-
ლოსოფია სლავიანურ ქვეყნებში", დოდაშვილი კანტის
მიმდევრად არის ჩათვლილი. იგი ფიგურირებს 1904 წელს
პეტერბურგში გამოსულ ე. რადლოვის "ფილოსოფიურ
ლექსიკონში" [33, გვ. 12-13]. ს. დოდაშვილი პირველი ქართვე-
ლია (თუ არ ვცდები), რომელიც მეცნიერული ნაშრომისთვის
ბროკჰაუზისა და ეფრონის ენციკლოპედიაში იქნა შეყვანილი.

მართლაც როგორი ნიჭიერი უნდა ყოფილიყო იგი, რომ მაშინდელი "ევროპის ჟანდარმად" წოდებულ რუსეთში, "უპატრონოს, ღარიბსა და უგვაროს", შეგნებული ცხოვრების ასეთ ხანმოკლე პერიოდში ასეთი სიმაღლეები დაეძლია.

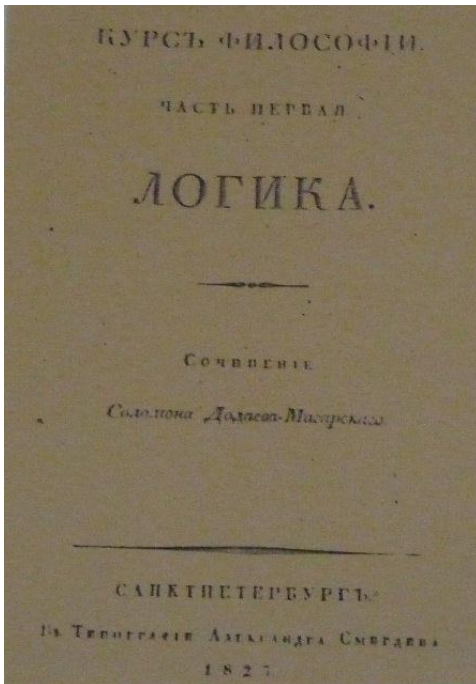
სოლომონ დოდაშვილმა პეტერბურგში გაიცნო და დაუახლოვდა თეიმურაზ, ბაგრატ და იოანე ბატონიშვილებს და სხვებს. პეტერბურგის უნივერსიტეტი დაამთავრა 1827 წელს მიიღო ფილოსოფიის მაგისტრის წოდება პეტერბურგში ყოფნის დროს იგი დეკაბრისტების გავლენის ქვეშ მოექცა. დაპატიმრების დროს აღმოუჩინეს კ. რილეევის "ნალივაიკო". მან მალე მოიპოვა მრავალმხრივ განათლებული მოაზროვნის, ფილოსოფიისა და იურიდიული მეცნიერების მიღწევებს დაუფლებული კვალიფიციური სპეციალისტისა და ანგარიშგასაწვეი პიროვნების ავტორიტეტი. მას პეტერბურგში ბრწყინვალე სამეცნიერო კარიერას უწინასარმეტყველებდნენ. ს. დოდაშვილს კი ჟან-ჟაკ რუსოს ადარებდნენ. ალ. ჩოლოყაშვილი (1803-1833) ს. დოდაშვილს სწერდა: „რუსსო და შენ გამონაკლისი ხართ“.

უნიჭიერეს ახალგაზრდას შეეძლო პეტერბურგში დარჩენა, ბრწყინვალე კარიერისა და პირადი კეთილდღეობის მოპოვება, მაგრამ იგი თავის მოწოდებას ხედავდა სამშობლოს სამსახურსა და ეროვნული თავისუფლებისათვის ბრძოლაში. თავის სულიერ მამას, იონა ხელაშვილს წერდა: „...ვიკრებ სიბრძნესა მამულისათვის... უმეტესად ვიტყვი, **არა თავისა თავისთვის მხოლოდ, გინა ბედნიერებისათვის ვმუშაობ, არამედ სიყვარულისთვის მამულისა, რათა ევროპამან ოდესმე ჰცნას ივერია საშუალობითა წერილთა სარწმუნოთა**” (ხაზი ჩვენია-ჰ.კ.) [6, გვ. 232].

ს. დოდაშვილი 1827 წელს დაბრუნდა საქართველოში, გარშემო შემოიკრიბა მოწინავე ახალგაზრდობა და ენთუზიზმით შეუდგა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოღვაწეობას -

ეროვნულ ნიადაგზე. სისტემატურად ატარებდა საუბრებს საზოგადოებრივი ცხოვრების, მეცნიერების, ისტორიისა და ლიტერატურის აქტუალურ საკითხებზე.

მასთან ჩამოყალიბდა ერთგვარი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების ცენტრი, სადაც ეცნობოდნენ თავიანთი დროის მოწინავე იდეებს და იხილავდნენ დასავლეთ ევ-

როპის ცივილიზაციის პრობლემებს, განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობოდა ახალგაზრდობაში პატრიოტული სულისკვეთების გაღვივებას. „ნასწავლი ყმაწვილები მოვიდნენ პეტერბურგიდან და საერთო შეთქმას შეუდნენ ქართველები“ [3, გვ. 128], ეს „ყმაწვილი კაცები და მე ამ საქმისთვის.... გავერთიანდით“ [3, გვ. 121], წერდა თავის მოგონებაში ალექსანდრე ორბელიანი (1802-1869).

ს. დოდაშვილი, როგორც ზ. ჭიჭინაძე შენიშნავს: “დიდ გავლენას ახდენს იმ დროის ქართველს მოწაფეებზე. მის წრეებში დაიარებიან ნ. ბარათაშვილი, დ. ყიფიანი, გრ. ორბელიანი, ალ. ორბელიანი და ბევრიც სხვანი...” [19, გვ. 5].

ამ ახალგაზრდა კაცმა, თბილისში, თავისი მოღვაწეობის 5 წლის მანძილზე (1827-1832), ღრმა კვალი დააჩნია ჩვენი ქვეყნის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ და კულტურულ ცხოვრებას. 1827-1832 წლებში იგი თბილისის კეთილშობილ-

თა სასწავლებელში ასწავლის ლოგიკას, რიტორიკას, ქართულ სიტყვიერებას, გეოგრაფიას. ამავე დროს, წერს სახელმძღვანელოებს, ადგენს ლექსიკონს, წერს საჟურნალო სტატიებს. მისი ფილოსოფიური შრომებია: “ლოგიკა”, “ლოგიკის მეთოდოლოგია” და “რიტორიკა”.

მთელი თაობა აღიზარდა მის მიერ შედგენილ და 1831 წელს გამოცემულ “შემოკლებულ ქართულ გრამატიკაზე”, ხოლო მისი “მოკლე განხილვა ქართულისა ლიტერატურისა ანუ სიტყვიერებისა”, რომელიც დაიბეჭდა ჟურნალში “სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი”, ძველი ქართული ლიტერატურის პერიოდიზაციის პირველი ცდაა.

იგი მუშაობდა საგამომცემლო კომიტეტში და ხელმძღვანელობდა “ტფილისის უწყებანის” ქართულ ენაზე გამოცემას. მისი რედაქტორობით გამოდიოდა ქართული ჟურნალი “სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი”, რომელშიც თანამშრომლობდნენ ალექსანდრე ჭავჭავაძე, ალექსანდრე ორბელიანი, გიორგი ერისთავი და სხვა გამოჩენილი ადამიანები. ჟურნალი, რამდენადაც ეს მოსახერხებელი იყო ნიკოლოზ I-ის დროის უმკაცრესი რეაქციის ხანაში, მიზნად ისახავდა მიღწევადი ლეგალურობის ფარგლებში, აჯანყების წინ საზოგადოებრივი აზრის შემზადებას.

სოლომონ დოდაშვილი ცდილობდა ჟურნალში გაეშვა სხვა ჩვეულებრივ საჟურნალო ნეიტრალურ მასალასთან ერთად, ისეთი ნაწერებიც, რაც პატრიოტულ სულისკვეთებას გააღვიძებდა. ჟურნალმა შეპარულად დაიწყო საქმიანობა “საამბოხოდ ერისა”, ქართველი ხალხის აჯანყებისათვის მოსამზადებლად [5].

ცნობილია, რომ 1830-1832 წლებში შეთქმულთა ფარულ ორგანიზაციას ხელმძღვანელობდა სამეული – ალ. ორბელიანი, ელ. ერისთავი და ს. დოდაშვილი. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ისინი სამშობლოს განთავისუფლებისათვის ბრძოლაში ერთ პოზიციაზე იდგნენ, მაგრამ განთავისუფლე-

ბული, დამოუკიდებელი საქართველოს მომავლის შესახებ მათი თვალსაზრისი სხვადასხვაგვარი იყო.

ფარული საზოგადოების წევრები ხშირად მსჯელობდნენ “მამულის სიყვარულის” გაგების, დანიშნულებისა და მნიშვნელობის, ზოგადად პატრიოტიზმის შესახებ. შეთქმულები ცდილობდნენ, რომ მამულის – სამშობლოს განთავისუფლების სულისკვეთება დაენერგათ ქართველ ხალხში და მისი შეგნება აემალლებინათ. სოლომონ დოდაშვილს დავალებული ჰქონდა მოწაფეებს შორის და პრესაში ექადაგა ამ თემაზე. მათლაც მან ჟურნალში გამოაქვეყნა “მამულის სიყვარულის” მოტივებზე დაწერილი მრავალი მასალა.

როგორც ცნობილი მეცნიერი ალ. ხახანაშვილი აღნიშნავს [6, გვ. 174], შეთქმულთა ჰიმნის როლს ასრულებდა სოლომონ დოდაშვილის ლექსი “მაისი”, რომელიც ქართველ ხალხს შეიარაღებული აჯანყებისკენ მოუწოდებდა:

“მაისის თვესა იქნას ძახება,
გამოხატული ქართველთ უფლება.
აღვიპყრად ხელთა მახვილი,
მივცეთ მტერთა შიში ძრიელი...
განვდევნოთ სოფლით ძალით მოსრულნი,
ჩვენი მამულის მაოხრებელნი,
წარვიდნენ აქით, არ იყვნენ აქა.
ქართველნო, ხართ სადმე თუ არა?”

ფარული საზოგადოების გადანწყვეტილებით, საქართველოს ყველა კუთხეში უნდა გავრცელებულიყო ს. დოდაშვილის მიერ დაწერილი პროკლამაცია, რომელშიც ნათქვამი იყო: “ქვეყნის დაარსებიდან მამულსა ჩვენსა აქვნდა თავისი საკუთარი მდგომარეობა, აქვნდა თავისნი სჯულნი, თავისი სარწმუნოება, თვისი ენა, და თვისი ჩვეულება და ჰყვანდა ყოველსა დროსა საკუთარი თავისი ხელმწიფე და არაოდეს არ იყო მოკიდებული სხვასა ზედა და და არცა მონა, ვითარცა ან არს მამული ჩვენი და ჩვენი ხმა, სახელი, მხნეობა და

მამაცობა წინაპართა ჩვენთა ყოველთვის ჰქუხდა და აღავსებდა მსოფლიოსა. მტერი მარადის მოწყულ იყო და დამხობილ მათგან. ხოლო ან ხედავთ დამხობასა და არარაობასა მამულისა ჩვენისასა, ჰგრძნობთ შეიწროებას ყოვლისა კაცისასა. რაისთვის არს ესრეთ. ნუთუ ჩვენ არ ვართ შვილნი მამაპაპათა ჩვენთანი, ნუთუ ჩვენ არ ძალგვიძს შენახვა საკუთარისა მამულისა ... მაშ რაისათვის ცოცხალ ვართ” [3, გვ. 95-96]. პროკლამაცია ისე იყო შედგენილი, რომ გამოხატავდა იმ მთავარს, საერთო მიზანს, რომელიც აერთიანებდა კონსტიტუციურ-მონარქისტებსა და რესპუბლიკელებს საერთო ბრძოლაში დამპყრობლების წინააღმდეგ.

სოლომონ დოდაშვილი 185 წლის წინ უჭერდა მხარს საქართველოს სახელმწიფოებრივი წყობილების კონსტიტუციურ და რესპუბლიკურ საწყისებზე აგებას. მან ბევრად გაუსწრო თავის თანამედროვეებს პოლიტიკურ აზროვნებაში. მისი შეხედულებები ევროპის მოწინავე პროგრესულ-დემოკრატიულ იდეებს ეფუძნება.

უნდა აღინიშნოს, რომ იმ პერიოდის ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი სახელმწიფო სამართლის საკითხებში საკმაოდ წინ იყო წასული და იბრძოდა შედარებით მოწინავე სახელმწიფო წყობილების დასამყარებლად, რომელშიც ჩაბმული იქნებოდნენ მოსახლეობის სხვადასხვა სოციალური ფენებიდან არჩეული წარმომადგენლები. თუმცა შეთქმულებს შორის აზრი ორად იყო გაყოფილი — ნაწილის სურვილი იყო კონსტიტუციურ-მონარქიული წყობილების დამყარება, ნაწილს (ოქროპირ და დიმიტრი ბატონიშვილები, სოლომონ დოდაშვილი და სხვ.) კი არ უნდოდა მეფის არჩევა, სურდათ რესპუბლიკური წყობილების დამყარება. მიუხედავად იმისა, რომ შეთქმულთა წრეში ვერ მოხერხდა ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენის ერთი მთლიანი პროგრამის შემუშავება და ფიგურირებდა როგორც რესპუბლიკური, ასევე კონსტიტუციურ-მონარქიული იდეები, 1832 წლის

შეთქმულების მნიშვნელობა განუზომლად დიდი აღმოჩნდა [8, გვ. 28]. შეთქმულებს შორის იყო ცხარე მსჯელობა მონარქიის, პარლამენტისა და რესპუბლიკის შესახებ [10. 118].

ყურადსაღებია III კატეგორიის "დამნაშავის" ვახტანგ ორბელიანის (1812-1890) ჩვენება. მისთვის დოდაშვილს გადაუცია ოქროპირ ბატონიშვილის ნათქვამი: "საქართველოს განთავისუფლება მე იმიტომ კი არ მინდა, რომ ბაგრატიონთა გვარიდან ვინმე გამეფდეს, არამედ რომ საქართველო შეიქმნეს რესპუბლიკის მაგვარ სახელმწიფოდ" [3, გვ. 92].

ფარული საზოგადოების წევრთა უმრავლესობა (კონსტიტუციურ-მონარქისტები) აჯანყების ძლევამოსილად დამთავრების შემდეგ ვარაუდობდა საქართველოში კონსტიტუციურ-მონარქიული წყობილების დამყარებას. ფარულ საზოგადოებაში რესპუბლიკური მმართველობის შემოღების სურვილის არსებობა, ცხადია, დიდი სიახლის მაუწყებელი იყო და ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრის განვითარების მაღალ საფეხურზე ყოფნას მეტყველებს.

შეთქმულებაში მონაწილეთა პოლიტიკური შეხედულებების შესწავლა იძლევა საშუალებას გამოითქვას ვარაუდი, რომ ქართველ საზოგადოებაში, იმ მომენტისათვის იყო სამი პოლიტიკური მიმართულება: პირველი, პროგრესულ-დემოკრატიული, მასში, თავის მხრივ, გამოიყოფოდა ორი ფრაქცია: კონსტიტუციურ-მონარქიული და რესპუბლიკური. მეორე, მონარქისტული (კონსერვატორული) მიმართულება. მესამე, მერუსეთე მიმართულება. ძირითადად პოლიტიკური მიმართულების შინაარსი განისაზღვრებოდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისა და სახელმწიფოებრივი მონყობის პრობლემისადმი დამოკიდებულებით [10. 206].

პროგრესულ-დემოკრატიულ მიმართულებაში, თავის მხრივ, უნდა მოვიაზროთ ორი ფრაქცია: კონსტიტუციურ-მონარქიული და რესპუბლიკური.

თუ ვიხელმძღვანელებთ რუსული და საბჭოთა ისტორიოგრაფიის მიერ ჩამოყალიბებული სტერეოტიპით: "რუსების მოსვლამდე, ჩამორჩენილი, მიყრუებული კავკასიის ველური ტუზემცები", XIX საუკუნის პირველ მესამედში, ვერ იმსჯელებდნენ კონსტიტუციაზე, რესპუბლიკაზე, დემოკრატიაზე. მაგრამ იმ ფაქტებს ნამდვილად ვერსად გავექცევით,

რომ 1832 წლის შეთქმულების გამოძიების მასალების მიხედვით, ფარულ საზოგადოებას განზრახული ჰქონდა აღდგენილი ქართული სახელმწიფოს კონსტიტუციურ საფუძველზე მოწყობა და, ეს უნდა ყოფილიყო ან საპარლამენტო რესპუბლიკა ან კონსტიტუციური მონარქია. ცარიელ ნიადაგზე კი, ასე ერთი დაკვრით, უცბად ვერ გაჩნდებოდა მაშინდელი ევროპის ყველაზე მოწინავე იდეები. ამ დროს, ქართული პოლიტიკური ელიტა არა მარტო მსჯელობს, არამედ აქცენტსაც კი აკეთებს პრაქტიკაში მათ რეალიზებაზე (ეს კი მომზადების ბევრად უფრო მაღალი დონეა). ერთი რამ ცხადია, აშკარად ჩანს გავლენა იმ მსოფლიო-ისტორიული მნიშვნელობის განმათავისუფლებელი მოძრაობისა, რომელიც დასავლეთ ევროპიდან გავრცელდა, განსაკუთრებით საფრანგეთის დიდი რევოლუციის შემდეგ [10. 125-126].

კიდევ უფრო პროგრესული და მოწინავე იდეები ჰქონდათ **რესპუბლიკელებს**. პროგრესულ-დემოკრატიული პარტიის რესპუბლიკური ფრაქცია სოლომონ დოდაშვილთან აერთიანებს იმ პერიოდის საქართველოს ყველაზე პროგრესული იდეების მატარებელ ადამიანებს. მათი მიზანი იყო ქართული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა რესპუბლიკის ფორმით და ქართველი ხალხის მიერ ევროპელ ხალხთა თანატოლი ადგილის დაკავება, როგორც ს. დოდაშვილი წერდა: "ძალგვიძა ჩვენ დაიმედება თავთა თვისთა სასოებითა აღდგომად სწავლითა შინა და დადგომად არა თუ ოდენ ხარისხსა ზედა პირველსა ღირსებისა ჩვენისასა, არამედ ყოფადცა ოდესმე ხარისხსა ზედა ევროპელთა ერთასა" [2, გვ. 51].

დოდაშვილი უპირველეს ამოცანად თვლიდა განათლების გავრცელებასა და ეროვნული გრძნობების გაღვივებას ქართველ ერში. იგი მკაცრად აკრიტიკებდა ქართველი ხალხისათვის დამპყრობლების მიერ თავსმოხვეულ, უცხო კანონმდებლობას და რუსულ მმართველობას. რუსული ცხოვრების წესის ძალად დანერგვის ფონზე, თავგამოდებით იცავდა ქართულ ადათ-წესებს. იგი იყო პიონერი იმ დიდი საქმისა, რაც ქართული ჟურნალის ფურცლებზე ჩვენი კულტურული თვითმყოფადობისა და ღირსების დაცვაში გამოიხატა.

1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი გამორჩეული ლიდერი სოლომონ დოდაშვილი, შეთქმულების გაცემის შემდეგ დააპატიმრეს 1832 წლის დეკემბერში და შორეულ ციმბირში (ვიატკაში) გადაასახლეს. როგორც მისი მეგობარი, რუსი რევოლუციონერ-დემოკრატი ა. გერცენი იგონებდა: სოლომონ დოდაშვილმა “ვერ აიტანა მკაცრი ჰავა და საშინელ ჭლექში ჩავარდა, მე ის ვინახულე სიკვდილამდე რამდენიმე დღით ადრე, მას სიცოცხლის ნიშან-წყალი აღარ ჰქონდა...” [27].

ს. დოდაშვილი უდროოდ, 31 წლის ასაკში დაიღუპა რუსული ანექსიონისტურ-კოლონიური რეჟიმის წინააღმდეგ უთანასწორო ბრძოლაში. მას საშუალება არ მიეცა ბოლომდე გამოეყვლინა თავისი ნიჭი და შემოქმედებითი პოტენციალი.

სამწუხაროა, რომ იგი არ არის დაფასებული ისე, როგორც ამას იგი იმსახურებს.⁷ მიუხედავად იმისა, რომ ძალიან ხანმოკლე იყო მისი სიცოცხლე, მან წარუშლელი კვალი დაამჩნია ქართულ სამეცნიერო და საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებას.

⁷არ შეიძლება უდიდესი მადლიერების გრძნობა არ გამოვხატო ბატონების ელბერდ ბატიაშვილისა და თემურ ბალარჯიშვილისადმი, აგრეთვე ვაჟა ცაბუტაშვილის და სხვა ამ საქმის ხელშემწყობი დიდებული ადამიანებისადმი, რომლებმაც 1994 წელს (ძნელბედობის ჟამს) რუსეთის შორეული ციმბირის ქალაქ კიროვიდან (ვიატკიდან) გადმოასვენეს სოლომონ დოდაშვილის ნეშტი და დაასაფლავეს მთაწმინდის პანთეონში.

მის უზარმაზარ ნიჭსა და პოტენციალზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ ბატონყმური უუფლებობის გაფურჩქვნის ხანაში, მან სოფელში, გლეხის ოჯახში დაბადებულმა თავისი ცოდნით და შრომისმოყვარეობით მოიპოვა ავტორიტეტი პეტერბურგის სამეცნიერო ელიტაში⁸ და ავიდა იმ პერიოდის ქართული ინტელექტუალური აზროვნების მწვერვალზე.

ს. დოდაშვილთან იდეურ კავშირშია 32 წლის შეთქმულების დამარცხების შემდეგ სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოსული თაობა, რომელიც მისი იდეებით საზრდოობს. მონაფეების (ნიკოლოზ ბარათაშვილი, დავით მაჩაბელი, მიხეილ თუმანიშვილი, კონსტანტინე მამაცაშვილი, ლუკა ისარლიშვილი და სხვ.) თაოსნობით გამოსულ ჟურნალ "გიმნაზიის ყვავილში" დაიბეჭდა ს. დოდაშვილის ორი ნაწარმოები (ერეკლე მეორის მეფობა, 3, 1835 წ. და ქართული ლიტერატურის მიმოხილვა, 5, 1836 წ.).

იმ დროს დამყარებული რეჟიმისა და საზოგადოებაში "ქართველთა დიდი მარცხით" გამოწვეული ერთგვარი დეპრესიის პერიოდში "მათი მოთავსება გიმნაზიის ჟურნალში ნათლად მოწმობს იდეურ სოლიდარობას მადლიერ მონაფეობასა და ღირსეულ ნამასწავლებლარს შორის... დოდაშვილის ამაც უქმად არ ჩაუვლია: ახალგაზრდობა ეხმაურება მის მამულიშვილურ აზრ-გრძნობებს, საზრდოობს მისი ნაკალმარით, მისი იდეებით აღგზნებული აპირებს ცხოვრების ასპარეზზე გამოსვლას" [4, გვ. 48-49].

⁸ პეტერბურგში მისი ხანმოკლე გაელვების პერიოდში, მის მიერ გამოცემული ერთადერთი ნაშრომით (სოლომონ დოდაევ-მაგარსკი. ლოგიკა ფილოსოფიის კურსი. სანკტპეტერბურგი, 1827), იგი ცნობილ ბრიკჰაუზისა და ეფრონის ენციკლოპედიურ ლექსიკონშიც კი შევიდა (სხვათაშორის, ფსევდონიმად თავისი სოფლის სახელი მაღარო გამოიყენა). რომ არა მისი ნაადრევი სიკვდილი, ალბათ განუზომელი იქნებოდა მისი წვლილი ქართულ ფილოსოფიურ მეცნიერებაში.

სოლომონ დოდაშვილი ღირსეული წინამორბედია ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის იმ თაობისა, რომელსაც სათავეში ილია ჭავჭავაძე ედგა. ამის დასტურია ილიას ცნობილი სიტყვები 1876 წელს გაზეთ “დროების” ათი წლისთავზე “...დროშა კი მემკვიდრეობით გვაქვს გადმოცემული განსვენებულის დოდაევისგან...”. საქართველოს ისტორიაში იგი შევიდა, როგორც უდიდესი პროგრესული მოღვაწე, ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ინტელექტუალური, პროგრესულ-დემოკრატიული მიმართულების ფუძემდებელი და ქვეყნის ევროპეიზაციის იდეების მატარებელი.

მამულის სიყვარულის მასწავლებელი გიორი პერი

XIX საუკუნის მოაზროვნეთა შორის ყურადღებას იმსახურებს 1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი იდეოლოგი, ბერი ფილადელფოს კიკნაძე (1793-1833).

ფარული საზოგადოების ერთ-ერთი გამოჩენილი მოღვაწე (შემდგომში გამოძიების მიერ მეოთხე კატეგორიის „დამნაშავედ“ აღიარებული) ფილადელფოს კიკნაძე ცდილობდა ეპოვა პასუხი ქართველთა წინაშე წამოჭრილ საჭირობოროტო კითხვაზე, - „როგორ შეუძლია საქართველოს დაპყრობად თავისა თვისისა?“ [16, გვ. 939], ანუ ეყუდნეს „თავისა თვისისა“, „თავისა თვისისა“ პყრობა, დამოუკიდებელი არსებობა. ფ. კიკნაძის ამ სიტყვების („თავისა თვისისა“) შორეულ ექოს მიაგავდა XIX საუკუნის 60-იან წლებში ილიას მიერ მოხვევის პირით წამოყენებული ლოზუნგი – „ჩვენი თავი ჩვენადმე გვეყუდნეს“.

განსაკუთებული აღნიშვნის ღირსია მის მიერ დაწერილი ნაშრომი „სიყვარული მამულისა“. ცნობილი მკვლევარი ზურაბ კიკნაძე თავის ანალიტიკურ სტატიაში „მამული, ენა, სარწმუნოება“, [15] თვლის, რომ არა კონსპირაცია, ეს ნაშრომი გამოქვეყნების შემთხვევაში (პრესა რომ არსებულებოდა) უთუოდ მოახდენდა დიდ ზეგავლენას ფართო საზოგადოების შეგნებაზე, თუმცა ის თავის ფუნქციას მაინც ასრულებდა, რადგანაც მასში გატარებული იდეები დაბეჭდვის გარეშეც ტრიალებდა ელიტურ წრეში, რომელსაც საზოგადოებრივი აზრის შექმნა ევალებოდა.

ფილადელფოს კიკნაძემ ამ ტრაქტატში პირველმა მოგვცა მამულის ცნების მეცნიერული განსაზღვრება, რაც ამ კუთხით XIX საუკუნეში არავის უცდია — არც გრიგოლ და ვახტანგ ორბელიანებს, არც შემდგომ ილია ჭავჭავა-

ძეს, რომლებიც ეხებოდნენ ამ თემას, მაგრამ იგი მათთან ემოციურ სფეროს არ გასცილებია. ფ. კიკნაძემ განსაზღვრა მამულის ცნება და ამ განსაზღვრებით სინთეზში მოიყვანა მამულის კლასიკური და ის გაგება, რომელიც სამომავლოდ უნდა დამკვიდრებულიყო ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში – აღნიშნავს ზ. კიკნაძე.

ფ. კიკნაძე განსაზღვრავს რა ცნება „სამშობლოს“, მასში გამოჰყოფს სამ ძირითად შემადგენელ ნაწილს. ესენია: 1. წინაპრების მიერ დატოვებული მინა-წყალი; 2. ერი, რომელსაც ვეკუთვნით და 3. ამ ერის რჯული და ადათ-წესები. სამშობლოს სიყვარულში იგი გულისხმობს თავგანწირვასაც. ფილადელფოსი ვრცლად მსჯელობს იმაზე, რომ სამშობლოს სიყვარული ბუნებრივი გრძნობაა, რომელიც უანგარო უნდა იყოს, ამავე დროს მამულზე ზრუნვა ადამიანის პირად ინტერესებშიც შედის

ფილადელფოსის მიხედვით, პირველ ყოვლისა, მამულის განმსაზღვრელია საერთო ნება და საერთო მიზანი: „ერთი რომელიმე საზოგადოება, შემაერთებული ნებათა თვისთა ერთსა ზედა კეთილსა წადიერებასა, იწოდებისა ერთად მამულად“. მისთვის, როგორც სასულიერო პირისთვის, ჯერ არსებობს უზენაესი მამული, რომელსაც „მოუპოვებთ თავთა ჩუენთა ჭეშმარიტსა მას მამულსა ზეციურსა და ამას ზედა უმეტეს ყოველთასა შეკრულ არს კაცი ერთგულებად და რათა გვაქვნდეს ჩუენ სული მარადის განმზადებულ თავდადებად მას ზედა, რათა არა მიგვიღოს ჩუენ იგი მტერმან უხილავმან ან ხილულთა ძალთამან“.

ფ. კიკნაძე იყენებს იმ ქრისტიანულ დებულებას, რომელსაც ვხვდებით წმიდა მამათა მამულის განსაზღვრისას: „ესე წმიდა მამა ჩუენი გიორგი ნათესავით ქართველი, ხოლო ვინაძთგან ღმრთისმსახურებისა საიდუმლოსა შინა ერთი მამული პატივცემულ არს, რომელ არს სამოთხე, პირველისა მის მამისა ჩუენისა საყოფელი...“ (გიორგი მცირე). ეს არის,

როგორც ფილადელფოს კიკნაძე გამოთქვამს, „ჭეშმარიტი მამული იგი ზეციერი“, რომელიც ყოველმა ქრისტიანმა უნდა მოუპოვოს თავის თავს. მაგრამ არსებობს „ქვეყნიერი მამული“, რომელიც მიღებულია მემკვიდრეობად ქვეყნიერი მამისგან, და არსებობს მამული, რომელიც მოპოვებულია უშუალო წინაპრისგან — კერძო მამული.

ამრიგად, ადამიანი მემკვიდრეა ორი მამულისა — ზეციერისა და ქვეყნიერისა, და ქვეყნიერიც ორად განიყოფის. და არ არსებობს მათ შორის წინააღმდეგობა. მამულის ცნება იწყება ზეციური მამულიდან და მთავრდება გლეხიკაცის მამულით, რომლისადმი ერთგულებაც იმავე რჯულს ეფუძნება: „გლეხნი კაცნი ერთისთვის გლახაკისა ქოხისა თვისისა და ორთათვის საჟენთა მიწათა თვისათა ესოდენსა აჩუენებენ ერთგულებასა ანუ რათა განიმწარონ მათ ყოველი თვისი სიცოცხლე ზრუნვისათვის მისისა...“ გლეხიკაცის თავისი მამულისადმი მამოძრავებელი ეთოსი ამოძრავებს თავადსაც და, საბოლოოდ, მეფეს (ბერი ფილადელფოს მონარქისტია), რომელიც „ზეციურთაგან ძალთა და სიბრძნეთა შემძლებელ არს კეთილად დაცუად საზოგადოებითისა მშვიდობისა და ბედნიერებისა ჩუენისა“.

მამულის განცდის პირველი საფეხურია საკუთარი ქოხის განცდა, როგორც საყრდენი მამულის ერთგულებისა, რადგან „სიყვარული მამულის უვრცელეს არს, ვიდრე სიყვარული თავისა თვისისა“, ის მოიცავს და გულისხმობს საკუთარ თავს და კერძო მამულსაც. მაგრამ მამულისთვის ქოხის პატრონი მსხვერპლად სწირავს თავის ქოხსაც და საკუთარ თავსაც. ყოველი დონის მამულისადმი ერთგულების ეთოსი რელიგიურია თავისი არსებით; მისი შინაარსი მსხვერპლის უანგარო გაღებაა: „ჭეშმარიტი ერთგულება მამულისა არს მხოლოდ თვინიერ ყოვლისა სარგებლის მოლოდებისა შეწირვად მამულისად და საზოგადოებისადმი თვისი ყოველი სიცოცხლე“. მსხვერპლად შეწირულობა მხოლოდ და მხო-

ლოდ სიყვარულისთვის იმის მიმართ, რომლის სიტყვამაც შეადგინა სიტყვა “მამული”. ქრისტიანობა იმ ზეციური მამის სიყვარულია, რომელიც აფუძნებს ყოველ მამობას და, ერგო, მამულს დედამიწაზე.

ფილადელფოს კიკნაძე მამულს მისდამი ადამიანის და-მოკიდებულებით განსაზღვრავს: მამული ისეთი რეალობაა, რაც ადამიანისგან მსხვერპლს მოითხოვს. და ბოლოს, მოვეუსმინოთ ისევ მას: „ერთგულება მამულისა არს სიყვარულისა მიერ მისისა მარადის ტყვე-ყოფა გულისა კაცისა. რათამცა კაცი რაცხდეს მარადის თავსა თვისსა საკმეველად, დასანველად ცეცხლსა ზედა სიყვარულისასა...“ თუ ვინმეს მამულიშვილთაგან ეს რელიგიური ეთოსი ამოძრავებდა XIX ს-ში, ეს ილია ჭავჭავაძე იყო თავისი „პოეტის“ პროგრამული სიტყვებით: „დიდის ღმერთის საკურთხეველის მისთვის ღვივის ცეცხლი გულში...“.

„სიყვარული მამულისა“ დაუმთავრებელია, მაგრამ მაინც სრულად წარმოგვისახავს ავტორის შეხედულებებს სამშობლოს წინაშე ადამიანის მოვალეობის შესახებ.

ფილადელფოსის აზრით, სამშობლოს სიყვარული საჭიროა განსაკუთრებით ახლა, როცა დამპყრობლებმა საქართველო თითქმის დაღუპვის პირას მიიყვანეს.

ფილადელფოსი უაღრესად განათლებული კაცი გახლდათ. გარდა თხზულებისა - „სიყვარული მამულისა“, დაწერილი ჰქონდა უამრავი ნაშრომი, რომელთაგან ძალიან ცოტამ მოაღწია ჩვენამდე. ესენია: „აკტი გონიური“, ლირიკული ლექსები და სხვ. მაგალითად, „გოდებანი“ ეძღვება თანამედროვე იბერიას. ნაწარმოების ძირითადი მოტივია ურვა და გლოვა რუსი დამპყრობლების ძალმომრეობის შედეგად შექმნილი სამშობლოს მძიმე მდგომარეობის გამო.

ამ პიროვნების განსწვლულობისა და მრვალმხრივი ნიჭის შესახებ ჟურნალ ცისკარში, 1861 წელს წერდა მეცხრამეტე საუკუნის ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ივანე კერესელი-

ძე: იგი ყოფილა “საკვირველი ნიჭიერი, მოლექსე და ხელოვანი, ასე, რომ, რას არ მოიგონებდა მექანიკურს და რას არ გააკეთებდა. მე ვნახე იმისგან მარმარილოს ქვაზე ამოჭრილი მზის საათი ქართულის რიცხვებით..”. ი. კერესელიძეს კახეთში მოგზაურობისას უნახავს თურდოს ხეობის პირას შიომღვიმის სახელობის ეკლესია და მის კედელზე მამა ფილადელფოსის წარწერა: „საქართველომ სთქუა მეც ვიყავ, დრო მქონდა კეთილმოყოფელი ვადიდნე ჩემნი მოსავნი, ვტანჯნი უარისმოყოფელი ვყვაოდი სამოთხის გვარად, არ ვიყავ გასაყოფელი (და) ვინც ახლა ნახოთ, გასინჯეთ რა ამაოა სოფელი! ნეტაი დროსა რომელსა იყავ შენ აღშენებული აღვსილი მადლის წყაროთი და სიბრძნით განათლებული შემკული ყოვლის წესითა და ესრეთ გაბრწყინებული ვინ არ გიტიროს, რა გნახოს ან ასე გაცუდებული!...“ საქართველოს გავერანგებული ეკლესია-მონასტრების შემყურე იგი ასე განიცდიდა არსებულ მდგომარეობას.

უნდა აღინიშნოს ფილადელფოსის სამასწავლებლო საქმიანობაც. როგორც ჩანს, ბერი კარგ პედაგოგად და აღმზრდელად ითვლებოდა, რადგან ბევრი დიდგვაროვანი სთხოვდა და აბარებდა შვილს აღსაზრდელად. მაგალითად, მწერალი რ. ერისთავი გაიზარდა ფილადელფოსის ხელში და როგორც თვითონ აღნიშნავს, ბერმა მას ბევრი ასწავლა რელიგიის და საერთოდ ცხოვრების შესახებ.

ცნობილია, რომ 1828 წელს საქართველოში დაბრუნების შემდეგ ფილადელფოსი აქტიურად ჩაება შეთქმულების საქმიანობაში. მან შეადგინა შეთქმულების წესდება. შეთქმულთა მიმონერისათვის შექმნა საიდუმლო ანბანი, რისთვისაც გამოიყენა ძველი ქართული დამწერლობა, ნაწილობრივ კი — ლათინური ანბანი.

დიდ ინტერესს იწვევს ფარული საზოგადოების მაღალ პროფესიულ დონეზე შედგენილი წესდება. ფ. კიკნაძეს და ს. დოდაშვილს აღმოუჩინეს თითო ცალი ფარული საზოგადოე-

ბის წესდებისა, რომელიც “აკტი გონიურის” სახელით არის ცნობილი და რომელსაც საფუძვლად დაედო ფ. კიკნაძის შედგენილი ფიცი. მას ფარული საზოგადოების ისტორიაში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. 1830 წელს დაწერილი ამ წესდების ავტორია ფ. კიკნაძე. წესდებაში ცვლილებები შეუტანიათ 1832 წელს.

“აკტი გონიური” მოგვაგონებს, თანამედროვე გაგებით, პარტიის ჩვეულებრივ წესდებას. წესდებაში ჩამოყალიბებული იყო ორგანიზაციის მიზანდასახულობა, შეთქმულთა შორის დამოკიდებულების ნორმები, საიდუმლოების დაცვის ხერხი და სხვა. იგი განსაზღვრავდა საზოგადოების (პარტიის) წევრად მიღების პირობებს, წევრთა უფლებასა და მოვალეობას. საზოგადოების წევრები ფიცს დებდნენ წესდების შესრულების ერთგულებაზე. „აკტი გონიური“, რომელიც ხელთ ჰქონდა ფარული საზოგადოების თითქმის ყველა წევრს, თავისი შინაარსით წარმოადგენდა წინასწარ გაანგარიშებული, მაქსიმალურად მიზანშეწონილი პრაქტიკული მოქმედების სანიმუშო წესდებას. ამ დოკუმენტში მთელი სიმძიმე გადატანილი იყო შეთქმულთა ყოველი კონკრეტული ნაბიჯის უალრესად რაციონალურ ხასიათზე („ყოველი წევრი უნდა ეძიებდეს შეძინებად წევრთა გონიერებით“ და ა.შ.). „აკტი გონიურში“ ჩამოყალიბებულია შეთქმულთა ურთიერთობებისა და ვალდებულებების პრინციპები.

უნდა აღინიშნოს, რომ წესდება დიდ ყურადღებას უთმობდა საზოგადოების წევრების მხრიდან საიდუმლოების დაცვას და ურთიერთერთგულებას. შეთქმულების ახალ წევრს შეიძლება სცოდნოდა მხოლოდ ის პირი, რომელმაც იგი ორგანიზაციაში ჩააბა. “აკტის” მერვე მუხლში აღნიშნულია, რომ “მტკიცედ უნდა იცოდეს ყოველმან წევრმან დაცვად საიდუმლოისა, რათა არავის განუცხადოს სხვასა, გარდა მისსა, რომელსაც მიიყვანს წევრად”.

საიდუმლოების მკაცრად დაცვის შედეგი იყო ის, რომ შეთქმულთა მარცხის შემდეგ ბევრი რამ გამოძიებისათვის (და მკვლევართათვისაც) უცნობი დარჩა. წესდების IX მუხლი აფრთხილებდა წევრებს, რომ შეთქმულთა რიგებში არ შეპარულიყვნენ საეჭვო პირები და გაუნათლებელი ელემენტები.

„აკტში“ ფილადელფოსი მოუწოდებდა შეთქმულებს, ყოფილიყვნენ ზნეობრივნი, პატიოსანნი, სამართლიანნი, ჰყვარებოდათ ერთმანეთი, რადგან მტკიცედ სწამდა: „სადაც არს სიყვარული, მუნ აღსპობილ არს ყოველივე ბოროტი“.

საინტერესოა მის მიერ დაწერილი პროკლამაცია: ეხლა, მანამ რუსებს საქართველოში ჯერ ფეხი არა აქვთ გამაგრებული, ეხლა უნდა დავესხათ თავს და გავრეკოთ აქედამ, თორემ თუ ამათ აქ ფეხი გაიმაგრეს, მაშინ მათი გაძევება ჩვენი მომავალი თაობისთვის ძნელი იქნება. ამიტომ ჩვენც გასაკიცხნი ვიქნებით მათგან. ეხლა უნდა გათავდეს საქმე და ესენი უნდა გაძევებულ იქნენ აუცილებლად საქართველოდან.

შეთქმულების გაცემის შემდეგ ფილადელფოსიც დაიჭირეს. იგი შუამთის მონასტერში მოღვაწეობდა. მთავარმართებელმა გრიგორი როზენმა (1831—1837) გენერალ რუეტს უბრძანა, მონასტრის ყველა კუთხე-კუნჭული გაეჩხრიკათ, ხოლო ფილადელფოს კიკნაძე თბილისში ჩამოეყვანათ. როგორც ქვათახევის მონასტრის ერთ-ერთი ბერი მოგვითხრობს, გაზაფხულზე 60 ყაზახი და 120 სალდათი შემოერტყა შუამთის ტაძრის გალავანს. სამხედრო ნაწილებს თან ახლდა საქართველოს ეგზარქოსი მოსეც.

საქართველოს სიყვარულისათვის ფილადელფოს კიკნაძეს ამ ერთმორწმუნე ეგზარქოსმა ჯვარი ააგლიჯა, მაგრამ ფილადელფოსმა ჯვარი უკან გამოსტაცა. მაშინ იგი მაგრად შებოჭეს თოკით, ბორკილები გაუყარეს, წელსა და ყელზე თოკი გამოაბეს, თოკის ბოლო ცხენზე მჯდარ ყაზახს მისცეს და ასე გაუყენეს თბილისის გზას შუამთიდან.

ფილადელფოს კიკნაძე მრავალი დღე მოჰყავდათ ქვეითად, თან შეიარაღებული ყაზახები მოსდევდნენ. თბილისში იგი ჯერ ავლაზრის ყაზარმაში მოათავსეს. თუმცა საშინელი ნაწამები და ნაცემ-ნაგვემი იყო, მან ყაზარმაში მყოფი შეთქმულების ყველა მონაწილე მოინახულა, დაარიგა, ისინი თუ დაკითხვაზე როგორ ელაპარაკათ. ეს რომ გაიგეს, სასწრაფოდ სხვაგან გადაიყვანეს. ფილადელფოსი საპატიმროში უაღრესად მძიმე პირობებში ჰყავდათ. მაგრამ მან ბოლომდე გაუძლო ტანჯვა-წამებას და თავისი პრინციპებისთვის არ უღალატია. რვა თვის პატიმრობის შემდეგ, 40 წლის ასაკში, ფილადელფოს კიკნაძე სატუსალოში გარდაიცვალა 1833 წლის 5 სექტემბერს.

ბამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბენდიანიშვილი ა. ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921 წწ., გამომც. “მეცნიერება”, თბ., 1980.
2. ბერძენიშვილი მ. მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის. გამომც. “მეცნიერება”, თბ., 1980.
3. გოზალიშვილი გ. 1832 წლის შეთქმულება. სახ. უნივერსიტეტის გამ-ბა, ტფ., 1935.
4. გოზალიშვილი გ. 1832 წლის შეთქმულება. ტ. 2, მერანი, თბ., 1970.
5. გოცაძე მ. ქართული ჟურნალისტიკის ისტორია. თბ., 1954, გვ. 182, 198.
6. ებანოიძე ლ. ნიკოლოზ ბარათაშვილი და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში. გამომც. “ნაკადული”, თბ., 1968.
7. ვაჩნაძე მ., გურული ვ. რუსეთთან ერთად და ურუსეთოდ. თბ., 2007.
8. კვესელავა ი. საქართველოს ეროვნული მოძრაობის ისტორიის ზოგიერთი საკითხი. გამომც. “სამშობლო”, თბ., 1999.
9. კუპრაშვილი ჰ. რუსეთის კოლონიური პოლიტიკა და ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზრი XIX საუკუნის პირველ ნახევარში. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, თბ., 2011. ISBN 978-9941-14-978-8
10. კუპრაშვილი ჰ. „დიდი რუსიანობა“ საქართველოში. XIX საუკუნის პირველი ნახევარი. გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბ., 2011. ISBN 978-9941-17-381-3
11. კუპრაშვილი ჰ. ეროვნული მეობისა და იერსახის შესანარჩუნებლად, რუსეთის პოლიტიკა საქართველოში და ქართველი ინტელიგენცია XIX საუკუნის 40-50-იან წლებში. გაზ. “საქართველოს რესპუბლიკა”, №6, 1992 წლის 15 იანვარი.
12. კუპრაშვილი ჰ. ჩვენი პოლიტიკის ზოგიერთი მომენტის შესახებ. თბ., 1997, გვ. 51.
13. კუპრაშვილი ჰ. ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის გნოსეოლოგიური ასპექტები. გამომც. “საზოგადოება ცოდნა”, თბ., 1999.
14. რეხვიაშვილი მ. იმერეთის სამეფო, 1462-1810. თსუ-ს გამომც. თბ., 1989.

15. საქართველო ათასწლეულთა გასაყარზე. მთ. რედ ზ. კიკნაძე. თბ., არტე, 2005. ISBN: 99940-810-8-X
http://lib.ge/body_text.php?9182
16. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. გამომც. "საბჭოთა საქართველო". თბ., ტ. IV, 1973.
17. სურგულაძე მ. ალექსანდრე ერეკლეს ძე. <http://qim.ge/al%20-batonishvili%20erekle%201.html>
18. ტაბალუა ი. წერილი რედაქციას. გაზ. "სახალხო განთლება", 1990 წლის 26 აპრილი.
19. ჭიჭინაძე ზ. საქართველოს მოსპობა და ქართველი ერის გარუსება და ამის შესახებ ისტორიკოსის პლატონ იოსელიანის წინასწარმეტყველება. ზ. ჭიჭინაძის გამოც., ტფილისი, 1919.
20. ხანთაძე შ. მასალები ალექსანდრე ბატონიშვილის ბიოგრაფიისათვის. ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, XXII-B, თბ., 1961, გვ. 241-245.
21. ხორავა ბ. კავკასიის ომი და აფხაზეთი. <http://burusi.wordpress.com/2010/03/06/bejan-khorava-3/>
22. Allen W. A history of the Georgian people. London, 1932.
23. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Издание Архива Главного управления наместника кавказского. Под ред. А. П. Берже, Тифлис, т. II.
24. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Издание Архива Главного управления наместника кавказского. Под ред. А. П. Берже, Тифлис, т. III.
25. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Издание Архива Главного управления наместника кавказского. Под ред. А. П. Берже, Тифлис, т. V.
26. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Издание Архива Главного управления наместника кавказского. Под ред. А. П. Берже, Тифлис, т. VI.
27. Герцен А.И. Полное собранное сочинение и писем. Т. III, с.19.
28. Джавахов И. Политическое и социальное движение в Грузии в XIX в. СПб., 1906, с. 10.
29. Хорава Б. Абхазия в 1810-1820 годах. сб., Абхазия с древнейших времен до наших дней. Очерки из истории Грузии. Ред. Коллегия: Дж.Гамахория, Т.Берадзе, Т.Гванцеладзе, изд., «Интеллекти», Тбилиси, 2009.
30. Щербатов А. Генерал-фельдмаршал княз Паскевич-Эриванский, т. III, СПб., 1891, с. 229-230.
31. უორდროპი ო. საქართველოს სამეფო. ინგლისურიდან თარგმნა მ.ურუშაძემ. თბ., 2001.

32. ითონიშვილი ვ. რუსიანობა (რუსობა). ჟ. “საერთაშორისო ასოციაციის “კავკასია: ეთნიკური ურთიერთობები, ადამიანის უფლებები, გეოპოლიტიკა” წელიწდეული - 2001, 2002”, თბილისი, 2003.
33. თევზაძე გ. სოლომონ დოდაშვილი. გამომც. “დიოგენე”, თბ., 2005. ISBN 99940-16-87-3 სერია:მოზროვნე
34. სურგულაძემ მ.//სოლომონ II 1772-1815 წწ.//ქართველი ისტორიული მოღვაწენი <http://qim.ge/solomon%20II.html>
35. Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Издание Архива Главного управления наместника кавказского. Под ред. А. П. Берже, Тифлис, т. I.
36. Маркова О.П. Восстание в Кахетии, 1812 г. Издательство Академии наук СССР. М., 1951.
37. Джавахишвили Н. Г. Грузины под российским флагом. Изд. ТГУ, Тбилиси, 2003, с. 10.
38. Шишков, Александр Ардалионович. //Большая биографическая энциклопедия. http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_biography/119838/Шишков Шишков А. А.: биобиблиографическая справка http://az.lib.ru/s/shishkow_aleksandr_ardalionowich/text_0050.shtml
39. Грибоедов А. С. Полн. Собр. Соч., т. 3, Птг., 1917, с. 34.
40. Baddeley J. The Russian conquest in Caucasus. London, 1908.

ჰენრი კუპრაშვილი - ისტორიკოსი, ჟურნალისტი, პოლიტოლოგი. პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სრულ პროფესორი. გადამდგარი პირველი კლასის სახელმწიფო მრჩეველი. ვიცე-პოლკოვნიკი. ომის ვეტერანი. მოცურავე...

არის ავტორი 80-მდე სამეცნიერო შრომის, პრესაში გამოქვეყნებული 400-ზე მეტი სტატიის, ინტერვიუსა და საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე გაკეთებული 42 მოხსენებისა.

დაცული დისერტაციები: საკანდიდატო – “საქართველოს გეოპოლიტიკური სტატუსი და პრიორიტეტები საგარეო პოლიტიკაში” (1999) და სადოქტორო – «საინფორმაციო პოლიტიკა პოლიტიკური მოდერნიზაციის პროცესში» (2003).

მიღებული სერთიფიკატები: ჯორჯ მარშალის ევროპული ცენტრის უმაღლესი სახელისუფლო კურსი (CISS Class: 00-2, 2000); საქართველოს ეკონომიკური უშიშროების პოლიტიკის ფორმირება (უშიშროების მოდელირების სინთეზური გარემო) - აშშ-ის ევროპის შტაბისა და თავდაცვის ანალიზის ინსტიტუტი (2000) და სხვ.

სამსახურებრივი კარიერა - 1968 წლიდან მუშაობდა სხვადასხვა თანამდებობებზე: საქართველოს პოლიტექნიკური ინსტიტუტში, საქართველოს სახალხო ფრონტში, მინისტრთა კაბინეტში, საქართველოს სახელმწიფოს მეთაურის აპარატში, საქართველოს ეროვნული უშიშროების საბჭოში, სახელისუფლებო სპეციალური კავშირებისა და ინფორმაციის სააგენტოში.

იგი საქართველოს სახელმწიფოს წარმომადგენელი იყო დსთ-ს წევრი სახელმწიფოების ინფორმაციის საკოორდინაციო საბჭოში (1996-2001).

მისი ხელმძღვანელობით საქართველოს ეროვნული უშიშროების საბჭოს აპარატში შეიქმნა სტრატეგიული ანალიზისა და მოდელირების ინფორმაციული უზრუნველყოფის სისტემა «დიდგორი»; პოლიტიკური პროცესების პოლიტიკოლოგიური მეთოდით ანალიზის კომპიუტერული პროგრამა «აისი» და სხვ.

იგი არის: 1973 წელს შექმნილი «დავით აღმაშენებლის ჩოხოსანთა კავშირის – ჩოხოსნები-1973»-ისა და 1990 წელს შექმნილი საქართველოს ზღვისპირეთის დამცველთა ასოციაცია «აიეტის» დამაარსებელი და თავმჯდომარე; საქართველოს ციურების ეროვნულ სახეობათა ფედერაციის პრეზიდენტი; ჟურნალისტთა ფედერაციისა და სპორტსაზოგადოება „დინამოს“ წევრი.

მსოფლიო მასშედიის მიერ მისთვის შერქმეული თიკუნები: ადამიანი დელფინი (ტ/კ სი-ენ-ენი 17.02.01, 05.11.02), დარდანელის გმირი, წყლის პრომეთე და სხვ., მიიღო მას შემდეგ, რაც მსოფლიოში პირველმა, ქართული სამხედრო-საწრთვანი წესით, ანუ ოთხგან ხელფეხშეკრული კოლხურით 2002 წლის 30 აგვისტოს გადაცურა დარდანელის სრუტე ევროპიდან აზიაში - 12 კმ.

მან თავი გამოიჩინა, როგორც მწვრთნელმაც, მისმა მომზადებულმა S11 კატეგორიის მოცურავე ნიკა თვაურმა მსოფლიო ჩემპიონატზე (ქ. ალანია, თურქეთი, 04.04.2011) ბრასით სტილით ცურვაში მოიპოვა ბრინჯაოს მედალი, ხოლო 11 წლის ჯიმიკო ბროძელმა „ხელფეხშეკრული კოლხურით“ (ცურვის სამხედრო-საწრთვანი სტილი) გადაცურა თბილისის ზღვა.

2003 წელს საქართველოს პრეზიდენტის განკარგულებით მიენიჭა პირველი კლასის სახელმწიფო მრჩეველის საკლასო ჩინი. იყო გამარჯვებული გაზეთ «ახალი ეპოქის» ნომინაციაში – “წლის ადამიანი – 2002”. მიღებული აქვს: ვახტანგ გორგასლის II ხარისხის ორდენი და მედალი «მხედრული მამაცობისათვის», ბაირონის საერთაშორისო საზოგადოების ბაირონის ოქროს მედალი.